

СЕРГИЈЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ

НОВЕ ВРСТЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА

SERGIJE DIMITRIJEVIĆ

NOUVEAUX TYPES DE MONNAIES MÉDIÉVALES SERBES

Посебан отисак из СТАРИНАРА — органа Археолошког института Српске академије наука.
Нова серија, Књига IX-X, Београд, 1958—1959

Extrait du STARINAR — Revue de l'Institut Archéologique de l'Académie Serbe des Sciences.
Nouvelle série, Volumes IX-X, Beograd, 1958—1959

НОВЕ ВРСТЕ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА

У току проучавања 43 јавне и приватне збирке које смо досад детаљно прегледали и властитог прикупљања српског средњовековног новца наишли смо на велики број непознатих, досад необјављених врста. Овим првим чланком почињемо серијско објављивање ових примерака, који не само да попуњују преглед средњовековног српског новца, већ пружају нове и драгоцене податке за све студијске раднике који се баве проучавањем наше средњовековне историје. Овим потпуно новим врстама додали смо и неке већ објављене врсте, које су биле погрешно додељиване појединим владарима или се раније нису могле ближе одредити.

Мада је наша првобитна намера била да све непознате и новоодређене врсте услед њихове бројности обја-

вљујемо груписане по владарима, низ околности, као што су на пример, стално откривање нових врста, постојање збирки које нисмо стигли или нисмо још успели да прегледамо или фотографишемо, потреба ширих истраживања у вези са појединим примерцима која се не могу брзо обавити, и слично, нагнали су нас да одустанемо од те замисли. Појединачно објављивање непознатих врста српског новца омогућује најбрже упознавање наше студијске јавности са њима. Што се тиче скупног увида у новце појединих владара он ће се добити у *Прегледу целокупне средњовековне српске нумизмаике* (*Coprus nummorum Serbiae*), на коме радимо.

У овој првој серији непознатих и досад погрешно одређених врста српског средњовековног сребрног новца објављујемо у свему 25 таквих врста.

ДИНАР ЦАРА ДУШАНА СА ВЛАДАРЕМ НА КОЊУ, КОЈИ ЈЕ ОКРЕНУТ ДЕСНО, НА НАЛИЧЈУ ИСУС СЕДИ.

Сл. 1 — Fig. 1

Опис лица

Владар под затвореном царском круном (стема) јаси коња окренутог десно, који иде ходом. Лик владара, који држи скиптар са крстом, окренут је напред, на уобичајени начин. Натпис у скраћеницама изнад коња са обе стране владара

ГДФ — ГР

Словна ознака стављена испред и иза коња **Г — Я**

Опис налицја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци рачvasti) који држи јеванђеље на крилу обема рукама, седи на престолу са високим наслоном. У продужетку седишта равна црта која иде до ивице. Иницијали Исуса у висини нимбуса **IC — XC**

Сл. 2 — Fig. 2

Словна ознака — Т. Од ситних знакова треба поменути украсе у виду три груписане тачке које налазимо на угловима престола и изнад линија које продужавају седиште.

Описни подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Добро је очуван, мада метимично слабије искован. Пречник 18 мм. Тежина 0.96 гр.

Примедбе

Исус који седи на престолу не појављује се ни на једном примерку Душановог новца са претставом владара на коњу. На свим врстама динара са овом претставом, како на оним са анђелима у налицју (Љубић Таб. IX, бр. 1—2), тако исто и на онима без њих (Љубић

Таб. VIII, бр. 21—24) налазимо на наличју као централну или једину претставу појрсе Исуса.

Појава Исуса који седи на престолу код ове нове врсте не може се протумачити тиме што су узети калуши

лица и наличја са две разне врсте. Да ово није хибридна врста видимо не само по величини и стилу већ и по томе што се лице са овом словном ознаком не појављује код неког другог примерка наведених врста.

2. ДИНАР ЦАРА ДУШАНА СА ВЛАДАРЕМ КОЈИ СЕДИ СА СКИПТРОМ У РУЦИ И КРУПНИМ БИРИЛИЧКИМ НАТПИСОМ КОЈИ ИДЕ ДУЖ ИВИЦЕ. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СТОЈИ У МАНДОРЛИ.

Сл. 3 — Fig. 3

Опис лица

Владар под затвореном царском круном (стема) седи на престолу без наслона окренут напред. Препендулије се завршавају са по две тачке. Обучен у царску хаљину (дивитисијон) са неубичајено широком сукњом, манијаком и лоросом. Обе руке држи на грудима. У десној држи скиптар са крстом. Натпис почиње горе десно и гласи

* С I T E П Њ · — · Ч P [ ] :

Натпис из крупних слова иде дуж ивице само до горњег дела престола, који се пружа хоризонтално преко целог лица, у облику клупе, те натпис лежи у целости изнад престола.

Опис наличја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци рачвасти) стоји окружен са четири знака састављена од по три груписане тачке, по два са сваке стране, уоквирен зрнастим мандорлом. У левој руци држи јеванђеље а десном

Сл. 4 — Fig. 4

благосиља. Иницијали Исуса налазе се нешто изнад средине новца $\bar{\text{I}}\alpha - \bar{\text{I}}\alpha$ Испод њих словна ознака

В — ѝ

Описи подаци о новцу

Једина два примерка које смо нашли налазе се у збирци С. Димитријевића. Први, описани слабије је очуван. Пречник 19 мм. Тежина 0,96 гр. Други је контрамаркиран и нађен је у налазу српског и босанског контрамаркираног новца, који ћемо посебно објавити. Он носи словну ознаку S — T.

Примедбе

Овај новац претставља ћирилички пандан две латиничке врсте Душановог динара са претставом владара који седи и држи скиптар, (Љубић Таб. VII, бр. 14 и 15) које Љубић спаја у једну једину врсту.¹ Ова се нова врста разликује од већ познатих латиничких врста не само по натпису већ и по другим детаљима.²

Сл. 5 — Fig. 5

Сл. 6 — Fig. 6

¹ С. Љубић, Опис југословенског новца, Загреб, 1875, 104-5.

² Од прве познате врсте она се разликује претставом пре-

стола и положајем натписа, а од друге познате врсте величином слова, царевом одеждом и тиме што нема звезда у мандорли.

Ради упоређења доносимо слику једног добро очуваног примерка из збирке С. Димитријевића који претставља нову подврсту прве познате врсте. Он се разликује од јединог Љубићевог примерка ове врсте (Љубић Таб. VII, бр. 14) по томе, што његов натпис **ХСТАϢΑΝΥ — ΙΠΕΡΑΤΟ** почиње горе десно, а не доле лево. (У нимбусу зраци рачвасти.) Сло-

вна ознака N — O. Пречник 21 мм. Тежина 1,54 гр. (Види сл. 5 — 6)

Напомињемо да су све досад познате латиничке врсте динара са претставом цара Душана који седи, како оне напред наведене на којима цар држи скиптар са крстом, тако исто и оне на којима он држи мач (Љубић Таб. VII, бр. 16—18), биле без икаквог ћириличног пандана.

3. ДИНАР ЦАРА ДУШАНА СА ВЛАДАРОМ КОЈИ ОЕДИ И ДРЖИ МАЧ. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СЕДИ НА ПРЕСТОЛУ СА ВИСОКИМ НАСЛОНОМ КОЈИ ИДЕ У ЛУКУ ИЗНАД ИСУСОВЕ ГЛАВЕ.

Сл. 7 — Fig. 7

Сл. 8 — Fig. 8

Опис лица

Владар под затвореном царском круном из драгог камења (камелаукион) са које висе препендулије са три тачке на крају, седи окренут напред на престолу без наслона који се пружа преко целог новца. Обучен је у царску хаљину (дивитисијон) са манијаком и лоросом. Обема рукама држи мач положен преко крила. Балчак је са леве стране новца. Натпис почиње горе десно и иде дуж ивице изнад престола и гласи:

Х R [ ] — ASI [P] ROMA

Опис налицја

Исус са зракастим нимбусом (зраци рачвасти) седи на престолу са високом наслоном који се завршава у горњем делу са зрнастим луком који иде изнад Исусове главе. Исус благосиља десницом која му је на грудима. (Та-

кву употребу леве руке нисмо могли утврдити). На обема странама престола трагови Исусових иницијала. Испод њих ознака у виду две широке крунисане главе.

Опис и подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци British Museum-а у Лондону. Примерак је слабо очуван. Пречник 20 мм. Тежина 1,04 гр.

Примедбе

Лице овог новца припада врсти (Љубић Таб. VII, бр. 17) чији натпис гласи:

+ RX·RASIE — ST·IP·ROMA

(Разрешени текст REX RASIE STEPAN INPERATOR ROMANIE). То су уствари најстарији царски новци, што се може закључити, не само по комплетности наслова, већ и по чињеници да је у остави

Сл. 9 — Fig. 9

Сл. 10 — Fig. 10

* Р. Марић, Студије из српске нумизматике, Београд, 1956, 321—325.

нађеној у Новим Бановцима поред примерака Душановог краљевског новца нађено и 37 примерака царског новца, како врсте које носе овај натпис (35), тако исто и врсте чији се натпис завршава са скраћеницом RIA (2).³

Ова нова досад непозната врста потврђује наведено датирање својим наличјем. Код српског новца престо са полукружним наслоном који иде изнад Исусове главе појављивао се досад у српској нумизматици само на Душановом краљевском новцу, на неким варијантама обе његове бројне врсте динара са шлемом. (Љубић Таб. VI, бр. 23 и Таб. VII, бр. 9—10). На једној од ових врста са натписом STEFANVS DI GR REX (Љубић Таб. VII, бр. 4) налазимо истоветну претставу на наличју као и код врсте коју коментаришемо. Да бисмо то приказали објављујемо слику једног примерка из наше збирке. (Види сл. 9 — 10)

Било да се ради о употреби истог калупа, било да се ради само о наличју карактеристичном за једно време, присуство овог наличја на досад непознатом примерку указује да овај до данас непознат новац, као и други наведени познати Душанови царски новци са мачем, датирају из прве периоде његовог царства.

Треба подвући да је овај престо са луком, кога налазимо на наличју поред поменуте две врсте, сличан са јединим српским средњовековним краљевским седиштем које је сачувано, са краљевским столом из манастира Дечана, чији се наслон исто тако завршава полукругом који иде изнад главе онога који седи.⁴ Пошто је овај престо из доба Стевана Дечанског, он непосредно претходи времену када је кован поменути Душанов краљевски новац, и прве врсте његовог царског новца.

4. МАЛИ НОВАЦ ЦАРА ДУШАНА СА ЦАРЕМ И ЦАРИЦОМ КОЈИ СЕДЕ, А НА КОМЕ ЦАР НОСИ ДУГУ КОСУ УМЕСТО КРУНЕ. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СЕДИ.

Сл. 11 — Fig. 11

Сл. 13 — Fig. 13

Сл. 15 — Fig. 15

Сл. 12 — Fig. 12

Сл. 14 — Fig. 14

Сл. 16 — Fig. 16

Сл. 17 — Fig. 17

Сл. 18 — Fig. 18

⁴ Манастир Дечани, Београд, 1941, I, 102—103.

Опис лица

Заједничке одлике врсте састоје се у претстави цара и царице који седе и држе у средини крст. Цар носи дугу косу која се спушта до рамена и полукружно оцртава слободно велико чело, а царица отворену круну са које висе препендулије. Треба напоменути да се на врху цареве главе види орфанос али да нема трагова венца.

Што се тиче подврста чије фотографије доносимо њихове су особине следеће:

а) Цар и царица држе прави једнострук крст. Скиптри са крстом иду из руку. Натпис у скраћеници N—ZP.

б) Цар и царица држе једнострук крст. Скиптри са крстом иду из седишта. Натпис у скраћеници ФѢ—ZP.

в) Цар и царица држе прави једнострук крст. Цар држи скиптар са крстом. Код царице сферични израштај из седишта.

Натпис у скраћеници N — — .

г) Цар и царица држе коси једноструки крст (четворолисту детелину?). Скиптри са крстом иду из руку. Натпис у скраћеници Pб—ZP

Опис наличја

Заједничке одлике врсте састоје се у претстави Исуса који седи на престолу са високим наслоном. Крај главе Исуса нема иницијала.

Што се тиче подврста чије фотографије доносимо код њих не налазимо ознаку на обема странама престола. Нимбуси су зрнасти (зраци у облику крста).

Општи подаци о новцу

Досад смо видели у разним збиркама 24 примерака ове врсте. Објављени примерци потичу из збирке С. Димитријевића, која садржи 12 подгрупа, варијаната и калупских разлика ове врсте. Пречник ових 12 примерака креће се од 14 до 15 мм а просечна тежина износи 0,48 гр.

5. ДИНАР ДЕСПОТА ЈОВАНА И ВУКАШИНА СА ВЕЛИКИМ ОРНАМЕНТОМ У ОБЛИКУ КРСТА И ХОРИЗОНТАЛНИМ НАТПИСОМ НА ЛИЦУ И ЦАРЕМ СТЕФАНОМ КОЈИ СТОЈИ НА НАЛИЧЈУ

Сл. 19 — Fig. 19

Сл. 20 — Fig. 20

Опис лица

Велики орнамент крстатог облика има у основи равнокраки крст састављен из три паралелне траке. Његови се краци завршавају кратким дебелим попреч-

Примедбе

Описујући такозване Душанове полудинаре са царем и царицом који седе Љубић каже: „Ова врста до сада сасвим непозната. Добили смо отиске ових новаца управ када се овај табак тискат морао.“⁵ Описујући такозване полудинаре са царем и царицом који седе на којима владар има затворену круну, располагајући само са примерцима из косовске оставе Љубић није приметио, или није ни могао да примети да постоје две различите врсте, мали новци са царем и царицом који седе на којима цар носи затворену круну, и мали новци са истом претставом на којима цар носи дугу косу. Да се ради о две различите врсте видимо и по томе што се код примерака са дугом косом иницијали Исуса никад не појављују а да се код примерака са затвореном круном они готово редовно појављују. Варијанте без тих иницијала код ове друге врсте представљају праву реткост. Није искључено да разлике између ове две врсте малих новаца имају неки дубљи значај, на пример, да су у питању емисије различитих ковница. На сваки начин, оне указују да је врста са дугом косом везана за истог резача или радионицу.

Напомињемо да Марић, који у својој класификацији средњовековног српског новца не узима у обзир много веће разлике у претставама и натписима, сасвим изузетно и неочекивано прихвата ову разлику и диференцира ове новце са царем и царицом који седе, а чију величину не помиње, на оне где је цар гологлав (сасвим ниска круна?) и оне где он носи круну на глави.⁶ Пошто се ова његова разлика појављује за читаоца сасвим неочекивано, противно његовим принципима основне класификације, без детаљног описа и са изостављањем извесних карактеристичних детаља (отсуство иницијала Исуса на наличју), а уз примедбу да се обе врсте већ налазе код Љубића, мада овај у ствари није уочио разлику, нашли смо за потребно да се још једном осврнемо на ово питање.

ним цртама. На сваком краку из тих црта полази орнамент у облику два рељефна листа који се завршавају са три огранка. Један се лист савија на једну страну крака а други на другу. У центру петокрака звезда за

коју се стиче утисак да лежи на споменутом крсту.⁷
Натпис гласи:

Α Β Γ	Π Ο Τ
Ι Θ	Α Ν
Β Λ Ρ	Κ Δ
Σ Ψ	· ·

Опис налицја

Владар, са круном која се добро не види, а са које висе препендулије са два зрна на крајевима, стоји. Око главе нимбус (зрака нема). Обучен је у царску хаљину (дивитисијон) са манијаком, лоросом и доњом украшеном бордуром (обџоки). У дну хаљине, са обе стране виде се наставци који вероватно претстављају задње делове јастука на коме стоји (супеданеум). У десној истуреној и савијеној руци држи скиптар са крстом. Преко леве руке, којом се подбочио, висе лорос који се завршава украсом у виду три груписане тачке. Натпис у скраћеницама у висини врата

ΑΦΡ — ΞΡ Са обе стране владара у пољу по једна петокрака звезда.

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци Cabinet des Médailles Националне библиотеке у Паризу. Изврсно је очуван само је лице владара упропашћено. Пречник 20 мм. Тежина 0,92 гр.

Примедбе

Задржимо се детаљније на овом изванредно интересантном новцу. Прво питање које се одмах намеће, то је питање чији је то новац. Прва претпоставка била би да име Јован Вукашин означава једно те исто лице, Вукашина. Против ове претпоставке говоре више основних аргумената.

Прво, у многобројним изворима најразличитије природе и веродостојности који говоре о Вукашину, у архивском документима, на фрескама и новцу, у летописима, родословима и записима, нигде се не помиње име Јован Вукашин.

Друго, подаци из времена цара Душана, када је овај новац кован, не указују на могућност да је Вукашин тада био деспот. У време цара Душана, око 1350 године један га запис помиње као жупана.⁸ Халкокондил пише да је у време цара Душана познији краљ Вукашин имао звање пехарника⁹, што искључује да је Вукашин у то доба био деспот. Набрајајући саветнике цара Душана Орбини помиње „Vucascin ceonik“—а и његовог брата Угљешу.¹⁰

Напомињемо да челника Вукашина помиње и једна повеља са почетка владе цара Уроша издата у Котору 1355 године¹¹ чија је аутентичност оспорена и која претставља, по свој прилици, некакву реконструкцију уништених повеља извршену крајем XIV

или почетком XV века,¹² вероватно на основу архивских података.

Треће, назив деспот дају Вукашину само несигурни извори, родослови и летописи, говорећи да га је добио од цара Уроша и повезујући то са легендом о убиству Уроша од стране Вукашина,¹³ коју је у потпуности одбацила критичка историографија. Ниједан сигурнији историјски извор не говори о деспоту Вукашину, упркос тога што је Вукашин имао истакнуту државничку улогу за време цара Уроша, и мада се често помиње. Прихватимо ли ову верзију, Вукашин би имао ово звање само за време цара Уроша, а искључено је да је спорни новац кован у то доба. Непостоји ниједан новац који сигурно припада цару Урошу а да се на њему бар на једној страни не налази име Уроша. Уопште узевши, не можемо прихватити да новац који носи само име Стефана цара, на коме нигде нема Урошевог имена, припада времену последњег.

Четврто, ово се питање не може решити у прилог деспота Вукашина ни помоћу смеле тезе изнешене у једном реферату да су сви српски деспоти тог доба који су држали одређену област, данашњу источну Македонију, носили титуларно име Јован, онако исто као што су Немањићи били Стефани. Низ чињеница то побија. Тако на пример, деспоти у питању не стављају на новац име Јован или га уопште немају.

Новац деспота Драгаша Дејановића не садржи име Јован. То име не носи ни новац деспота Константина Дејановића.¹⁴ Ово се име не среће чак ни на једној од три врсте новца деспота Оливера који је имао ово име, независно од звања. Зашто би га Вукашин стављао ако би то био само његов новац? Ако су у питању двојица феудалаца ствар се из основа мења пошто се појављује потреба да се донесу два имена. Зато је логично да се личном имену Вукашина супростави лично име деспота. Што се тиче самог имена Вукашина, донетог без икаквог звања, напомињемо да се на многим српским новцима појављују феудалци без својих звања. Тако на пример, постоје новци који носе само имена Вука, Влатка, Смилла, Стефана, Ђурђа или Јакова. Зашто то не би био случај и код спорног новца?

Уосталом, ако су наследници Оливера наводно узимали његово име заједно са његовим звањем зашто би то чинио Вукашин за његова живота. Он није био ни његов сувладар или наследник, пошто није преузео његове земље, ни његов потомак. Како се најзад може прихватити теза да у једној деспотовини чије је поседовање везано за титуларно име Јован постоје једновремено два деспота, пошто је за цело време Душановог царевања деспот Оливер био жив, што се види по његовом новцу кованом у време цара Уроша.

Из свега наведеног произилази да немамо никаквог историјског основа да прихватимо тезу да се спорни натпис односи на једно те исто лице. У прилог тезе да су у питању два лица говори и чињеница да је натпис дводелан, да је деспот Јован уписан у горњој половини крста а Вукашин у доњој. Из свега овог произилази закључак да је вероватније да је у питању новац на чијој се једној страни појављују одједном два феудалца. Дакле то би био први српски новац на

⁷ Рад I, 146.

¹² С. Станојевић, Студије о српској дипломатици, XXV, Глас CLXIX, 26—32.

¹³ Љ. Стојановић, Стари српски родослови и летописи, Ср. Карловци, 1927, бр. 131, 152, 1084; Орбини, н. д., 268—9, 271.

¹⁴ Не слажемо се са ауторима који новац Константина Дејановића (Љубић Таб. XIV, бр. 15) приписују некаквом другом деспоту Константину. Очевиљно је да је у питању његов новац

⁸ Треба истаћи да се у том делу новца постиже изванредна перспектива, и то у четири плана: прво позадина, па онда релефно израђена попречна притка крста, преко ње положена вертикална притка и најзад звезда.

⁹ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, 97.

¹⁰ Laconici Chalcocondylae, Historiarum demonstrationes, I, Ed. Darkó, Budapest, 1922, 25.

коме се појављују два феудалца у вазалном односу према сизерену.¹⁵

Погледајмо о коме се то српском деспоту Јовану ради. У време цара Душана и цара Уроша помињу се четири деспота Јована.

Први је деспот Јован Оливер, очух цара Душана, који се помиње у изворима као деспот већ 1341 године.¹⁶ Изгледа да је он деспотску титулу добио први пут од византског цара приликом женидбе,¹⁷ што ваљда није признавано у српској држави, те се зато 1342 године помиње само као велики војвода.¹⁸ Из тога излази да је Оливер званично постао деспот тек када се Душан крунисао за цара 1346 године,¹⁹ те се као такав помиње у повељи цара Душана из 1347 године.²⁰ Држао је област која је захватала Кочане, Кратово, Штип, Злетово, Царево Село, Овче Поље, Лесново,²¹ а по свој прилици и Радовиште, Тиквеш и Морихово на Чрни.²² За време цара Душана и цара Уроша Оливер је ковао новац на коме је претстављен као вазал једног или другог цара. (Љубић Таб. XIV, бр. 11 и 12). Из доба цара Уроша по свој прилици потиче и новац на коме се не помиње никакво друго име до Оливерово. (Љубић Таб. XIV, бр. 13—14).²³

Други је деспот Јован Комнин Асен, брат бугарског цара Ивана Александра и српске царице Јелене, тј. шурак цара Душана. Вероватно је да је и он постављен за деспота, када се Душан крунисао за цара.²⁴ У изворима се помиње као деспот већ 1350 године.²⁵ Држао је Валону, Берат и Средњу Албанију.²⁶ Вероватно је умро од куге 1363 године.²⁷

Трећи је деспот Јован Угљеша, брат Вукашина и зет Војихне. У време цара Душана помиње се као „Vglesse barono“, 1346 године²⁸ а Халкокондил пише да је био коњушар цара Душана.²⁹ Јиречек сматра да је примво звање деспота од цара Уроша.³⁰ У изворима се најраније помиње као деспот 1363 године.³¹ Пошто Острогорски сумња у аутентичност ове повеље³² први се помен самим тим помера на 1365 годину.³³ Држао је југоисточне области царства са престоницом у Серу.³⁴ Погинуо је у битци на Марици 1371 године.³⁵

Четврти је деспот Јован Драгаш Дејановић сестрић цара Душана. Јиречек сматра да је примио звање деспота од цара Уроша.³⁶ У писаним изворима се помиње као деспот најраније 1372 године.³⁷ Кичевска остава, закопана око 1373 године,³⁸ обухвата и његов новац са називом деспота. Држао је Струмицу, Ти-

квеш, Морихово, Штип, Велес, Радовиште, Криву Паланку, делове Скопске Црне Горе, Кочане, Кратово, Велбужд, Радомир, Петрич, област Жеглигова, Прешевски крај, највећи део Пчиње.³⁹ Оливерова територија обухваћена је територијом Драгаша. Најкаснији сигурни помен у изворима је повеља из 1377 године.⁴⁰ Погледајмо коме од четири деспота припада овај досад непознат новац. Одлучујући моменат за ово додељивање је датирање самог новца. Пошто се на његовом наличју појављује цар Стефан као сизерен, јасно је да је то новац из времена цара Душана. Па ипак, услед једне необичне појаве, услед чињенице да се на неким новцима цара Уроша појављује на другој страни цар Стефан, не бисмо могли са потпуном сигурношћу да датирамо овај новац само на основу наличја. Зато ћемо тражити основу за датирање и на лицу новца.

Чињеница да се поред имена Вукашина не налази никаква титула показује да је овај новац кован пре но што је Вукашин добио⁴¹ назив краља, пре 1366 године.⁴²

Да ли се овај новац као новац двојице феудалаца који носи цара Стефана на наличју може ставити на почетак владе цара Уроша? По нашем мишљењу то је искључено. Ако би се појава цара Стефана на новцу цара Уроша (Љубић Таб. IX, бр. 19—22), могла објаснити тиме што је овакав новац кован у време малолетства цара Уроша или унутрашњих трзавица ради подвлачења континуитета и добијања ауторитета никако се не може прихватити да феудалци имају као сизерена умрлог а не живог цара. Да не би било забуне зато што се на новцу у питању појављује нимбус на глави Стефана цара, подвлачимо да се он јавља на више новчаних врста царског новца. Тако на пример, поред спорне врсте он се јавља на две врсте новца деспота Оливера, на оној где се овај деспот појављује као вазал цара Душана (Љубић Таб. XIV, бр. 11) и на оној на којој се појављује као вазал цара Уроша (Љубић Таб. XIV, бр. 12). Најзад он се појављује и на једној врсти новца самога цара Уроша. (Љубић Таб. IX, бр. 13—14). Ако би се у првом случају могло сумњати да ли је у питању живи цар, у два друга случаја то је несумњиво чињеница. Оливер би могао да кује новац са царем Душаном, оснивачем царства, као сизереном и после његове смрти, али то не би чинио са младим царем Урошем. Уосталом немамо никаквих основа да претпостављамо да је Оливер надживео цара Уроша. Још

¹⁵ Напомињемо да се још у једном случају јављају два феудалца на истој страни новца. То се дешава у случају Ђурђа и Лазара Вуковића — Бранковића. (Љубић Таб. XIII, бр. 26). За одређење припадности види Марић, н. д., 94.

¹⁶ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи III, 39, бр. 4937; IV, 8, бр. 6017.

¹⁷ Јиречек, Историја Срба, 1952, II, 25; Радонић Ј., О деспоту Јовану Оливеру . . . Глас XCIV, 85—91.

¹⁸ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, 31, бр. 74—76.

¹⁹ Упореди: Јиречек, н. д., I, 222.

²⁰ Гласник XXVII, 289, 295.

²¹ С. Новаковић, Законски споменици, 675—6; М. Рајичић, Основно језгро државе Дејановића, Историски часопис, 1954, IV, 238—9.

²² Јиречек, н. д., I, 262; Види Територију Драгаша Дејановића, његовог наследника.

²³ Упореди: Глас XCIV, 107.

²⁴ Јиречек, н. д., I, 222.

²⁵ Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма, 69—70. ²⁶ Исти извор 69—70; Јиречек, н. д., I, 226.

²⁷ Јиречек, н. д., I, 244; Љубић, Листине IV, 58, бр. 101

²⁸ Monumenta Ragusina I, 235.

³¹ Miklošić, Monumenta Serbica, Wienne, 1858, 171.

³² Г. Острогерски, Пронија, Београд, 1951, 144, напомена 368.

³³ Докуменат цитиран код Јиречека, н. д., II, 338.

³⁴ Јиречек, н. д., I, 247.

³⁵ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи II, 71, 82.

³⁶ Јиречек, н. д., II, 25.

³⁷ Јиречек, н. д., II, 245.

³⁸ С. Димитријевић, Проблеми српске средњовековне нумизматике, Историски гласник, 1957, бр. 3—4, 126—7.

³⁹ Јиречек, н. д., II, 319; С. Новаковић, н. д., 452—453, 512—515; Ј. Хаџи Васиљевић Драгаш и Константин Дејановић и њихова држава, Београд, 1902, 17, 22; М. Рајичић, Основно језгро државе Дејановића, Историски часопис, IV, Београд, 1954, 227—242; Исти писац, Севастократор Дејан, Историски гласник, 1953, бр. 3—4.

⁴⁰ С. Новаковић, н. д., 510—12. Повељу коју Новаковић датира око 1378 године нисмо узели у обзир, пошто др. Стричевић тврди, на основу анализе, да је у питању компилација.

⁴¹ М. Orbini, Il regno de gli Slavi, Pesaro, 1601, 269; Фреска у Псачи; новац краља Вукашина као вазала цара Уроша.

⁴² Вукашин као краљ појављује се у изворима у јануару

би мање неко ковао новце цара Уроша после његове смрти.⁴³ Дакле, морамо прихватити да се у свим овим случајевима нимбус појављује око главе тада живог цара.⁴⁴ Пошто се нимбус јавља у српској нумизматици и око главе владара, у сва четири случаја искључиво око царевој главе, а у три случаја око главе цара као сизерена, видимо да је он везан за царско достојанство, специјално за случајеве када је живи цар носилац и извор власти. Нимбус око царске главе симболизује божанску власт која је предана цару.⁴⁵ Напомињемо да се за разлику од новца, на фрескама нимбус појављује не само на царској глави, већ и на главама краљева⁴⁶.

Из свега изложеног видимо да спорна, досад непозната врста новца заиста припада добу цара Душана. Да ли је могуће да у то доба Вукашин кује новац у заједници са неким деспотом? По нашем мишљењу то је могуће, прво зато што је Вукашин живео у то доба и имао подређена звања, друго, зато што су у то доба и други феудалци ковали новац. Погледајмо детаљније ова питања.

Пошто Халкокондил пише да је Вукашин био пехарник на двору цара Душана, нема ничег чудног у томе што се он јавља у то доба и на новцу једног деспота, као његов потчињени.

Што се тиче ковања новца појединих феудалаца у време цара Душана треба још једном подвући да је познат новац деспота Оливера као вазала цара Душана, а Оливер је један од четири спорна деспота Јована.⁴⁷

Вратимо се на питање ко је ковао ову досад непознату врсту српског новца. Сматрамо да деспот Јован Драгаш не долази у обзир пошто се он јавља далеко иза смрти Душана. У време Душана висока

звања носи његов отац Дејан, муж Душанове сестре царице Теодоре, који је изгледа добио звање севастократора приликом Душановог крунисања за цара⁴⁸ и који се као такав помиње напр. 1349⁴⁹ или 1354 године.⁵⁰ Нама изгледа да у обзир не долази ни деспот Јован Угљеша, мада би најпростије решење било да је у питању заједнички новац двојице браће, пошто присуство једног указује на могућност да је други у питању. Разлози који говоре против тога су следећи: тешко је прихватити да је Угљеша био деспот у време кад Вукашин нема значајно звање, кад знамо да је доцније Вукашин био краљ у време кад је Угљеша био још увек само деспот. У једном моменту, у време Душана, оба брата имају звање сличног ранга, а на новцу је изражен потчињени однос пошто је деспотово име стављено горе, а Вукашиново доле и то без звања. Уосталом, чудно би било да је Угљеша био деспот још у време цара Душана а да се његово звање први пут помиње у изворима тек 1363 године.

Из свега излази да је деспот Јован на спорном новцу могао да буде или Јован Оливер, или Јован Комнин Асен. Оба су држали области суседне Вукашиновим. Нама се чини да је вероватније да је то био Оливер. Допунски значај ове досад непознате заједничке врсте српског новца двојице феудалаца лежи и у томе што је то први и досад једини новац на којем се Вукашин појављује без краљевског звања, а усто претходи Вукашиновим осталим новцима, на којима он носи назив краља, најмање за око 10 година.

Што се тиче орнамента — расцветани крст, сличну претставу налазимо на северном порталу у Дечанима. У том случају гране крста завршавају се криновима.⁵¹

6. СМАЊЕНИ НОВАЦ (ПОЛУДИНАР?) СА КРАЈА ВЛАДЕ ЦАРА ДУШАНА ИЛИ ИЗ ВРЕМЕНА ЦАРА УРОША СА ШЛЕМОМ ОКРУЖЕНИМ НАТПИСОМ НА ЈЕДНОЈ СТРАНИ И ДВЕМА ФИГУРАМА КОЈЕ ДРЖЕ КРСТ НА ДРУГОЈ СТРАНИ

Сл. 21 — Fig. 21

Сл. 22 — Fig. 22

⁴³ Уосталом, посмртни новци увек носе видне ознаке и натписе. У римској нумизматици поред назива *Divo*, везаног за проглашење покојног цара за бога, налазимо и натпис *Consecratio*, Јупитеровог орла, Јунонина пауна, олтар или ломачу.

⁴⁴ То се догађа и на неким врстама бугарског новца кованога после цара Душана, на пример, на новцу Ивана Страцимира и Ивана Шишмана. — Н. Мушмовљ, *Монетиг и печатиг на бугарскит царе*, Софија, 1924, 135—6, 143.

⁴⁵ Упореди: А. Grabar, *L'Empereur dans l'art byzantin*, Paris, 1936, 112.— 122.

⁴⁶ На пример, на глави Радослава у Студеници, Драгутина и Милутина у Ариљу, Ст. Дечанског у Дечанима итд. — С. Радочић, *Портрети српских владара у средњем веку*, Скопље, 1934, слика бр. 3, 11 и 20. Специфичности технике фреско сликарства искључују могућност да су у питању каснији ретуши. Отсуство паралелизма између иконографије фресака и новца не треба да нас забрињава. Између ове две области не постоји усклађење. Често се дешава да се извесне особености јављају само

краљевства нигде се не сусрећу на фрескама. Чињеница да се у нумизматици јављају облици, претставе, предмети и натписи које не сусрећемо на другој страни, повећавају документациони значај нумизматичког материјала за проучавање наше средњовековне историје.

⁴⁷ Примедба Јиречека, који сумња у исправност ове врсте, пошто „за време Стефаново био би овај случај потпуно усамљен и необјашњив“ — Јиречек, н. д., II, 204 — не може се узети у обзир. Аутентичност поменутог новца деспота Оливера не може се оспоравати са нумизматичких становишта. Уосталом ми смо досад нашли три подврсте овог новца. Најзад, један је примерак овог новца нађен заједно са Душановим царским новцем, новцем цара Уроша и краља Вукашина у остави из Стобија. — Ј. Петровић, *Српско средњовековно благо у Стобима*, Уметнички преглед, 1940, бр. III, 108—9; Марић, н. д., Београд, 1956, 415.

⁴⁸ Јиречек, н. д., I, 222.

⁴⁹ Миклошић, н. д., 143.

Опис лица

Шлем окренут десно. Изнад кациге уобичајени јастук у виду четвороугла издуженог облика у коме се ништа не види или постоје тачкице, са украсима на угловима у виду три груписане тачке. Изнад јастука ружа од шест латица, а над њом перјаница од три пера. Непротумачени натпис иде дуж ивице и гласи:

1. :: 210891 — 198192 ::
2. :: 210891 — 180912 ::
3. :: 219891 — 10912 ::

(Не знамо почетак натписа. Читамо га од доњег левог угла). Код првог примерка налазимо три груписане тачке на врху средњег пера на перјаници.

Опис налицја

Мушка (?) фигура под затвореном круном са десне стране и женска (?) фигура под отвореном круном са леве стране (препендулије се завршавају тачком). Обе фигуре носе царску хаљину (дивитисијон) са укрштеним лоросом на грудима (дијадема) и држе у средини дупли крст. У преосталој руци, са спољне стране у прва два случаја држе скиптре са три тачке на врху а у трећем скиптре са крстом. Натпис на боковима

Я-V

Општи подаци о новцу

Седам примерака ове врсте које смо нашли налазе се у следећим збиркама: три које описујемо у збирци С. Димитријевића, друга три у збирци музеја у Чачку, а последњи у збирци Kunsthistorische Mus-

seum-a у Бечу. Пречник 17, 17 и 17 мм. Тежина 0,87 0,70 и 0,68 гр.

Примедбе

Прва шест примерка нађена су у остави из Коштунића 1939 године. У два дела оставе која смо прегледали било је у свему 57 примерака, од чега је било шест примерака ове непознате врсте, 24 примерка врсте коју описујемо у овом чланку под бројем 7, и 27 примерака Душановог новца.⁵²

Пошто свих 25 примерака сигурне Душанове смањене новчане врсте носи на налицју као словну ознаку R — V, узели смо и код наше врсте страну са ознаком **Я-V** као налицје.

Низ индикација могу да послуже за датирање ове врсте. На прво место долази то што се новци са израженом смањеном тежином, полудинари и сл., не налазе у неколико великих познатих остава склоњених у време цара Душана, већ једино у каснијој косовској. То показује да су се овакви новци јавили тек при крају Душановог царевања.

Појава врсте коју смо описали под бројем 7, а која очигледно припада цару Урошу, а нађена је у остави из Коштунића, показује да и ова досад непозната врста из исте оставе може да припадне и времену цара Уроша.

У прилог припадности овог новца цару Урошу ишло би и то што се шлем појављује на полудинарима који се са сигурношћу могу приписати одређеном владару само код цара Уроша.⁵³ Из свега изложеног излази да се у нашем случају ради о новцу са краја Душановог царевања или из времена цара Уроша.

7. СМАЊЕНИ НОВАЦ (ПОЛУДИНАР?) ЦАРА УРОША СА ВЛАДАРЕМ НА КОЊУ КОЈИ ЈЕ ОКРЕНУТ ЛЕВО НА ЛИЦУ И ШЛЕМОМ ОКРУЖЕНИМ НАТПИСОМ НА НАЛИЧЈУ

Сл. 23 — Fig. 23

Сл. 24 — Fig. 24

Опис лица

Владар под затвореном круном јаси коња окренутог лево. Лик владара који држи скиптар са крстом окренут је напред на уобичајени начин. На царској хаљини укрштени лорос на грудима (дијадема). Натпис ZP—ZP. (У највећем броју случајева задње P је претстављено као слово I са задебљањем на врху). Испод коња нема ништа (први примерак) или се појављује слово Я (остала три примерка из налаза).

Опис налицја

Шлем окренут десно. Изнад кациге уобичајени јастук у виду четвороугла издуженог облика на коме

се не види ништа или постоје тачкице, са украсима на угловима у виду три груписане тачке. Изнад јастука ружа од шест латица (на првом се примерку јасно види да на латицама постоје кружићи), а над њом перјаница од три пера. Непротумачени натпис иде дуж ивице и гласи:

1. :: 109891 — 10[9]101 ::
2. :: 90189 [ ] — 119[R]088
3. • V89 [ ] — 10912 •
4. • 19891 — [ ] 90891 ::
5. [ ] 891 — • 8908 [ ]

⁵² Један цар на коњу, један комад нормалне величине цар и царица држе дупли крст и скиптре и 25 примерака исте

врсте у смањеној величини (која одговара првој и другој великој групи из овог налаза).

⁵³ Ђебички Таб. IX, бр. 16

(Не знамо почетак натписа. Читамо га од доњег левог угла.)

Ойшии њодаци о новцу

Свих пет описаних примерака су из збирке С. Димитријевића. Ван ове збирке видели смо само примерке из оставе у Коштунићима. Прва четири примерка нађена су у остави из Коштунића. Пречник 17, 16, 16 и 16 мм. Тежина 0,85, 0,97, 0,68 и 0,89 гр.

Примедбе

Ову врсту налазимо код Љубића међу неодређеним новцима (Љубић Таб. XV, бр. 29). Да бисмо пружили о њој допунска обавештења укључили смо је у овај преглед. Да ова врста припада цару Урошу видимо по натпису који ако га читамо унатраг садржи у свим примерцима текст IN (PERATOR) OVR . . . делимично поремећен. У прилог овог опредељења иде и чињеница да се новци са владарем на коњу појављују само у периоду царства, 1346—1371 године, и то код Душана, Уроша и Вукашина.

8. ДИНАР ЦАРА УРОША СА ШЛЕМОМ И ЋИРИЛИЧКИМ НАТПИСОМ. НА НАЛИЧЈУ СТЕФАН ЦАР НА КОЊУ

Сл. 25 — Fig. 25

Опис лица

Шлем окренут десно. Изнад кациге уобичајени јастук у виду ишпарганог четвороугла са украсима на угловима у виду три груписане тачке. Изнад јастука прстен, чији се садржај не види, а изнад њега перјаница од више пера (број пера не може се утврдити). Ћирилички натпис почиње доле лево, иде дуж ивице и гласи:

[ ] УРОШ[ ] — [ ] њ њ

Опис налицја

Владар, под затвореном царском круном (стема), јаси коња окренутог десно. Лик владара који држи скиптар са крстом окренут је напред, на уобичајени начин. На хаљини се виде трагови лороса. Натпис у скраћеници С њ - З Р Изгледа да испред коња постоје трагови звезде. Испод коња на дугој дршци цвет од седам латица које се спајају у центру.⁵⁶ У дну дршке тог цвета, десно, минијатурни кружић.

Ойшии њодаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у British-Museum-у. Он је делимично слабо искован. Пречник 19 мм. Тежина 0,84 гр.

Задржимо се на скраћеници ZP—ZP. У вези са овом скраћеницом која се овог пута појављује на очигледној врсти цара Уроша, треба истаћи да се царски новци на којима царски назив постоји а име царево није означено најраније појављују на крају Душановог царевања. То закључујемо из тога што позната врста новца на којој је претстављен цар и царица који држе прост крст а натпис гласи Zb—Pb (Љубић Таб. VIII, бр. 8—9) непостоји у великој остави из Белова, Као ни у оставама из Урошевца, Нове Вароши и остави српског и босанског новца из непознатог налазишта, а налази се у остави из Стобија склоњеној у време Вукашина.⁵⁴ Зато не треба искључивати могућност да и ова врста царског новца припада цару Урошу, пошто смо већ видели да и ова позната врста спада у врсте на којим се на лицу новца име царево не помиње.⁵⁵ Појава царског новца без имена цара али са натписом цар, могла би се објаснити приликама које су владале на почетку Урошевог царевања.

Сл. 26 — Fig. 26

Примедбе

Појавом ове нове врсте попуњује се значајна празнина у српској нумизматици. Међу врстама цара Уроша са претставом владара на коњу постоје две основне групе оне врсте на којима је на једној страни цар Урош на коњу и оне на којима је на тој страни цар Стефан на коњу. Страна на којој је владар на коњу увек носи ћирилички натпис. Разлика се појављује на другој страни где се код обе групе налази шлем. Код групе са Урошем царем који јаси око шлема се налази ћирилички или латинички натпис, док је код групе са Стефаном царем био познат само латинички натпис. Са овом новом врстом појављује се ћирилички натпис и код друге врсте.

Користимо прилику да пружимо допунска обавештења о неким ретким варијантама познатих Урошевих врста.

Задржимо се за моменат на врсти која има на једној страни Уроша на коњу а на другој шлем са ћириличким натписом. На једној значајнијој варијанти ове врсте која се налази у нашој збирци налазимо испод коња штит следећег облика

⁵⁴ Марић, н. д., 339—384, 388—9.

⁵⁶ Сличан цвет појављује се на шлему код Урошевог

Сл. 27 — Fig. 27

Сл. 28 — Fig. 28

Овакав штит досад непознат код горње врсте већ је био запажен на другој врсти новца цара Уроша. Ј. Петровић објавио је пре рата варијанту новца са Урошем на коњу и латиничким натписом око шлема на другој страни, на којој се испод коња налази слово Т и овакав штит.⁵⁷ Сличан примерак имамо и у нашој збирци.⁵⁸ Па ипак ни на једном од ових примерака, ни на примерку врсте са ћириличким натписом око шлема чију слику доносимо, ни на примерку са латиничким натписом око шлема који је објавио Ј. Петровић, ни на сличном примерку из наше збирке, не види се прецизно шта има на овом штиту. Одговор на ово питање

нашли смо у Cabinet des Médailles у Паризу на примерку друге врсте (са латиничким натписом око шлема), који се разликује од подврсте Ј. Петровића по томе што натпис не почиње горе десно већ доле лево. На том се савршено очуваном примерку јасно види да се на поменутом штиту у горњем левом углу налазе два вертикална низа од по три тачке, тј. четвороугао подељен на шест поља. Тиме се употпуњују подаци о овом штиту који се јавља на новцу цара Уроша. Ево слике поменутог примерка из Париза који има пречник 20 мм, а тежину 1,24 гр.

Сл. 29 — Fig. 29

Сл. 30 — Fig. 30

9. ДИНАР ЦАРА УРОША СА ШЛЕМОМ НА ЛИЦУ И ИСУСОМ, КОЈИ СЕДИ НА НАЛИЧЈУ

Опис лица (Види сл. 31 и 33)

Шлем окренут лево. На задњем делу шлема доле низ кружића. Над кацигом уобичајени јастук у виду ишпартаног четвороугла са украсима на угловима у виду три груписане тачке. Место прстена или руже, цвет сасвим оригиналног облика састављен од дршке и седам дугуљастих и шпицастих латица које се спа-

јају у центру. Натпис почиње горе десно, иде дуж ивице, пролази изнад шлема и гласи на првом примерку:

✠ VROSIV - ·SII·YBДТО

а на другом [ ] IVS - ·II·YBДТО

⁵⁷ Нумизматичар бр. 1, (са браон корицама), 31.

33. — Шта више, он тврди да се грбови појављују први пут

Сл. 31 — Fig. 31

Сл. 32 — Fig. 32

Сл. 33 — Fig. 33

Сл. 34 — Fig. 34

Опис наличја

Исус са зракастим нимбусом (зраци рачвасти) седи на престолу са високим наслоном. Обема рукама држи јеванђеље на грудима. Седиште се пружа преко бокова престола, преко целог наличја, у облику клупе. Иницијали Исуса у висини нимбуса СИ—ХБ Словна ознака Т—. На Угловима престола украси у виду три груписане тачке.

Описни подаци о новцу

Једина два примерка које смо нашли налазе се, први у збирци Cabinet des Médailles Националне библиотеке у Паризу, а други у збирци С. Димитријевића. Први је одлично очуван, а други је слабији. Пречник првог 20 мм, а другог 20 мм. Тежина првог 0,96 гр., а другог 1,02 гр. Касније смо нашли и трећи примерак,

у збирци Народног музеја у Битољу. Он потиче из налаза нађеног у селу Селце (Прилепски срез).

Примедбе

Шлем са натписом VROSIVS IMPERATOR појављује се на више врста динара цара Уроша. Њега сусрећемо код следећих врста: Урош седи, са нимбусом (Љубић Таб. IX, бр. 13—14) или без нимбуса (Љубић Таб. IX, бр. 15—18), Стефан јаша а шлем је обичан (Љубић Таб. IX, бр. 19—21), Стефан јаша а шлем носи главу; (Љубић Таб. IX, бр. 22) и Урош јаша (Љубић Таб. IX, бр. 24—25). У ову врсту спада и мали новац цара Уроша са шлемом (Љубић Таб. IX, бр. 10). Специфичности на лицу и наличју⁵⁹ указују да се не ради о измешаним калушима који припадају двама врстама, тј. о хибридној врсти, већ о сасвим новом новчаном типу.

10. ДИНАР ЦАРА УРОША СА ВЛАДАРЕМ КОЈИ СЕДИ НА ЛИЦУ И ИСУСОМ КОЈИ СЕДИ НА НАЛИЧЈУ

Опис лица (Види сл. 35)

Цар под затвореном круном седи на престолу без наслона. У десној руци држи скиптар са крстом а леву ставио на крило. На царској хаљини види се манијак. Натпис у скраћеници: **УШБ - ЧРБ**

На обе стране престола украси у виду три груписане тачке.

Опис наличја (Види сл. 36)

Исус са зрнастим нимбусом (зраци рачвасти) седи на престолу са високим наслоном и држи на крилу

обема рукама јеванђеље. Горњи део престола није затворен. На стубићима украси у виду три спојене тачке.

Иницијали Исуса $\bar{\Gamma}\alpha - \bar{\chi}\alpha$ Словна ознака $\alpha -$

На грудима Исуса велика тачка.

Општии подаци о новцу

Описани примерак налази се у збирци С. Димитријевића. Није искован најбоље и на два места је пробушен. Пречник 19 мм. Тежина 0.80 гр.

Сл. 35 — Fig. 35

Примедбе

Описани примерак спада у врсту, чију је једну подврсту Љубић ставио због загонетног натписа на лицу $\Psi - \Psi$ међу неизвесне српске новце. (Љубић Таб. XV, бр. 21). Из ове нове подврсте видимо да ова врста припада цару Урошу. Да се ради о истој врсти указује не само општа замисао новца, већ и престо без наслона на лицу, па чак и истоветна словна ознака на наличју. У ову врсту спада и један други новац који је Љубић објавио, (Љубић Таб. X, бр. 2) чији натпис гласи $\Psi - \Psi$. Ова друга Љубићева под-

Сл. 36 — Fig. 36

врста има заједничке особине са две подврсте о којима је било речи. Тако на пример, код друге Љубићеве и наше подврсте имамо престо без гранчица, а код обе Љубићеве подврсте престо Исуса израђен је на исти начин.⁶⁰ Дакле, све три подврсте са претставом владара који седи

на лицу, и Исусу који седи на наличју чине једну те исту врсту. Основна разлика међу подврстама лежи у натпису који има три облика $\Psi - \Psi$ $\Psi - \Psi$ $\Psi - \Psi$

11. ДИНАР ЦАРИЦЕ ЈЕЛЕНЕ, СА ГРЧКИМ НАТПИСОМ ОКО ШЛЕМА НА ЈЕДНОЈ СТРАНИ И ВУКАШИНОМ НА КОЊУ СА СРПСКИМ НАТПИСОМ НА ДРУГОЈ СТРАНИ

Опис једне сйране (Види сл. 37 и 39)

Шлем окренут десно. Изнад кациге уобичајени јастук у виду ишпартаног четвороугла са тачкама у шари и украсима на угловима у виду три груписане тачке. Изнад јастука круг са осам паоца и тачкама између неких од њих. Место перјанице глава под затвореном круном. Натпис, одвојен зрнастим прстеном, почиње горе десно и гласи:

$\text{KI OP VE HAN E - I ZIVK XI 3}$

У прстену, на обема странама поред јастука украс у виду четири тачке груписане у крст.

Опис друге сйране (Види сл. 38 и 40)

Владар под затвореном круном (препендулије се завршавају са две тачке) јаши коња окренутог десно, који иде ходом. Лик владара који држи лабарум окренут је напред, на уобичајени начин. Натпис у скраћеници

$\overline{\text{KP}} - \overline{\text{K}}$
 $\text{Л} \quad \text{ВЛБ}$

Испод и испред коња украси у виду три груписане тачке тесно повезане.

Општии подаци о новцу

Једини примерци које смо нашли налазе се у збиркама С. Димитријевића и Љ. Недељковића. Четири примерка из збирке С. Димитријевића са истог су калупа. Пречник 19 мм. Тежина 1,06—1,30 гр. (просек 1,20).

Примедбе

Овај је новац први објавио Шафарик али је то био јако оштећени примерак⁶¹. Све досад, услед дефектности примерака ни једна његова страна није била протумачена⁶². После многих узалудних покушаја да протумачимо натпис на првој страни ове врсте успели смо у томе. Читање је извршено на основу новца краљице Јелене и краља Вукашина са истим претставама (Љубић Таб. IX, 25—26, Таб. X, бр. 27) и помоћу коју нам је пружио др. Фрањо Баришић. Разрешени натпис гласи: $\text{KI(P)OY} \text{ YP} (\Omega\text{C}IOY) \text{ B(A)C(I)ICCA}$ $\text{HΛANNE I ZIAOY(CA) KI(P)ON} \Sigma(\Omega\text{THPA})$ што значи у преводу: Господина Уроша царица Хелена која тежи Господину Спаситељу (Христољубива).

Дакле, ради се о првом српском новцу из XIV века са грчким натписом. Појава оваквог новца из времена царства и периоде његовог распада могла се

⁶⁰ Мање разлике постоје што је случај код свих подврста средњовековног српског новца.

⁶¹ Гласник VIII, 275, Таб. II, бр. 6.

⁶² Упореди: Љубић, н. д., 193, бр. 17, Таб. XV, бр. 27; Марић, н. д. 88., Марић погрешно уврштава примерак кога тумачи у познату врсту Вукашин—Урош.

Сл. 37 — Fig. 37

Сл. 38 — Fig. 38

Сл. 39 — Fig. 39

Сл. 40 — Fig. 40

очекивати. Није искључено да се овим примерком отвара ново поглавље у српској нумизматици. Зар не изгледа необично да Синиша, брат Душанов, који се био прогласио и царем, и други српски великаши који су држали области у Епиру, Тесалији, Јегејској Македонији и Албанији нису ковали свој новац? Ово питање нисмо проучили у потпуности. Па ипак, извесна наша истраживања у том правцу указују на могућност нових прилога.

Задржимо се на овом првом српском динару из XIV века који има на једној страни српски а на другој грчки натпис. Пре свега треба напоменути да смо у збирци Љ. Недељковића наишли на једну подврсту исте врсте на којој натпис на другој страни гласи само КР—АБ исто онако као и на Вукашиновој врсти са владарем на коњу. (Љубић Таб. IX, бр. 25—26).

Обе подврсте ове досад не протумачене врсте претстављају у неку руку пандан сличне врсте, на којој се на једној страни појављује Вукашин на коњу, а на другој налазимо шлем са натписом *квалица елџна* (Љубић Таб. X, бр. 27).⁶³ Све врсте новца на којима се Вукашин појављује на коњу чине групу са неким заједничким особинама. Тако на пример, све ове врсте,

без обзира да ли натпис на наличју гласи VROSIVS IMPERATOR, *квалица елџна*, или КΙ (ΡΙΟΥ) ΥΡ (ΩΣΙΥ) Β(Α)Σ(ΙΛΙΣΣΑ)... имају на шлему људску главу, коју сусрећемо и на прстено-печатњаку краља Вукашина и на врсти коју објављујемо под бр. 12.⁶⁴ Међу многобројним новцима цара Уроша са шлемом овакав шлем сусрећемо само у једном случају (Љубић Таб. IX, бр. 22).⁶⁵ Све три наведене врсте, као и споменута врста цара Уроша, имају заједничка јако специфична оштећења на калушима. Све то указује да се ради о истој ковници.

Ова група новца са Вукашином на коњу спада и у један те исти временски период, у његове најстарије краљевске новце. То закључујемо из два момента. Прво, међу њима је једина врста Вукашиновог новца на којој је изражен његов вазални однос према цару Урошу.⁶⁶ Некакав сличан однос налазимо и на новцу са грчким натписом који садржи поред имена царице Јелене и Урошево име. Друго, међу новцима кичевске оставе, која је склоњена око 1373 године⁶⁷ не налазимо ни један примерак са именом Елена, а међу 156 примерака Вукашиновог новца, колико их има у свему налазимо само два примерка врсте Вукашин—Урош.⁶⁸

а други у музеју у Прилепу, а сам Љубић помиње само један такав примерак.

⁶³ Питањем царице и краљице Елене детаљније ћемо се позабавити другом приликом.

⁶⁴ С том разликом што је у два последња случаја круна отворена.

⁶⁵ Колико је то ретка врста види се по томе што смо досад видели само два примерка, један у збирци С. Димитријевића,

⁶⁶ Напомињемо да и Б. Сарија сматра да је то најстарији Вукашинов краљевски новац — Старинар III сер., III, 73—4.

⁶⁷ С. Димитријевић, н. д., Историски гласник, 1957, бр. 3—4, 126—7.

⁶⁸ Старинар III серија, III, 73—91.

Појава новца на коме је изражена веза између краља Уроша и царице Јелене, удове цара Душана и мајке цара Уроша, не треба да нас изненади. Оставимо ли по страни потпуно несигурне тврдње Пајсија из XVII века и Трношца који је писао у XVIII веку да је цар Душан поставио Вукашина за татора малолетног цара Уроша⁶⁹ видимо да је Вукашин био у тесној државничкој вези са царицом Јеленом и у периоду пре него што је постао краљ. Из три дубровачка документа видимо, да је дубровачка

влада писала 1361 године и царици и Вукашину, а 1362 године послала поклицара „ad Volchasinum et ad imperatricem veterem...“⁷⁰

Напомињемо да се грчки натписи на српском средњовековном царском новцу појављују не због некакве наводне потребе иностраних гржишта, већ због присуства грчког становништва у јужним деловима царства. (стѣфанъ брощъ благовѣрни царъ срѣвленъ и грѣкомъ)⁷¹.

12. ДИНАР КРАЉА ВУКАШИНА СА ШЛЕМОМ И НАТПИСОМ КОЈИ ИДЕ ДУЖ ИВИЦЕ. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СТОЈИ

Сл. 41 — Fig. 41

Опис лица

Шлем окренут десно. Над кацигом налазимо уобичајени јастук у виду ишпартаног четвороугла са украсима на угловима у виду три тачке. Изнад јастука глава (женска?), са круном која се шири на горе (модиола), окренута напред. Натпис одвојен прстеном, почиње доле лево и гласи: **БЛГОВѢНИ КРА ВУКАШИЪ**

Опис налицја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци паралелни у облику крста) стоји испред четвртастог супеданума. У левој руци држи јеванђеље а десном благосиља. На левом боку Исуса виси крај огртача. Крај нимбуса иницијали **ІА - ѠС** Исус је окружен петокраким звездама (по три са сваке стране).

Остали подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Он је одлично очуван. Пречник 19 мм. Тежина 1,24 гр.

Примедбе

До данас није био познат ни један Вукашинов новац са претставом шлема. Појава шлема на Вукашиновом новцу не треба да нас изненади, пошто исту претставу сусрећемо и на његовом личном прстену — печатњаку, чији се отисак налази на повељи од 5-IV-1370 године.⁷²

Сл. 42 — Fig. 42

Треба подвући да натпис на овом печату почиње са истом титулом Вукашина (+ благовѣрна краљѣ Вукашина прѣстѣнь).

Сл. 43 — Fig. 43

⁶⁹ Гласник V, 70; Старе српске биографије XV и XVII века, Београд, 1936, 136.

⁷⁰ Monumenta Ragusina, III, 100, 192, 193.

⁷¹ Љубић, н. д., 140; Миклошић, н. д., 156, 159 и сл.

⁷² Ову слику објавио је А. Ивић у свом раду „Стари српски печати и грбови“, Нови Сад, 1910, 27, Таб. IV, бр. 22. Описујући претставу која се појављује на овом печату Ивић је погрешно описао шлем као плашт, а јастук као крагну, зато он говори о краљевом попрсју. Краљев лик на Вукашиновом

Вредно је подвући да је и слуга Бранко (Младеновић) који је највероватније ковао за време цара

Уроша имао динар са шлемом на коме се око шлема налазио ћирилички натпис.

13. ДИНАР КРАЉА ВУКАШИНА СА ВЛАДАРЕМ НА КОЊУ КОЈИ ЈЕ ОКРЕНУТ ЛЕВО.
НА НАЛИЧЈУ ШЛЕМ ОКРУЖЕН НАТПИСОМ У ПРСТЕНУ КОЈИ ГЛАСИ VROSIVS IMPERATOR

Сл. 44 — Fig. 44

Опис лица

Владар под затвореном круном јаси коња који је окренут лево. Претстава владара који држи лабарум окренута је напред, на уобичајени начин. Натпис

ΛΡ - Ϩ[Λ] Испод коња цвет од тачака.

Опис налицја

Шлем окренут десно са јастуком и кругом у који је утиснута издубљена ружица. Уместо перјанице људска глава. Натпис одвојен кругом почиње горе десно

VROSIVSI - ΠΡΩΡΑΤΟΡ

Општи подаци о новцу

Први примерак нашли смо у збирци С. Димитријевића, други у Народном музеју у Прилепу, а трећи

у збирци др. Љ. Недељковића. Сви су примерци доброг изгледа. Наш примерак има пречник од 20 мм. Тежина 1,07 гр.

Примедбе

Ова врста производ је грешке резача који је претставио на калупу лица правац коња и натпис онако како га срећемо на самом новцу. На једном примерку ове врсте из British Museum-а, на коме је коњ правилно окренут, само је натпис обрнут.

Што се тиче припадности целе врсте, односно њених варијаната, са правилно окренутим коњем (Љубић Таб. IX, бр. 25-26) њих је Б. Сариа правилно доделио краљу Вукашину⁷³ који се на овом новцу појављује као вазал цара Уроша.

Ради упоређења објављујемо слику једног лепог примерка ове врсте који смо нашли у British Museum-у.⁷⁴

Сл. 46 — Fig. 46

Сл. 47 — Fig. 47

14. ДИНАР КРАЉА ВУКАШИНА СА ПОТПУНИМ НАТПИСОМ У РЕДОВИМА НА ЛИЦУ И КРУЖНИМ НЕПРОТУМАЧЕНИМ НАТПИСОМ НА НАЛИЧЈУ ОКО ИСУСА КОЈИ СТОЈИ

Сл. 48 — Fig. 48

Сл. 49 — Fig. 49

Опис лица

Натпис у шест реда гласи:

· ВЪХД. / ВГДБЛАГО / ВЪОЖИР / ДЛВВЪВ /
КШНН / ДН.

Изнад натписа кратка хоризонтална црта.

Опис налицја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци паралелни у облику крста) стоји испред четвртастог супеданеума. Левом руком држи јеванђеље а десном благосиља. На левом боку Исуса висе крај огртача. Непротумачени натпис иде дуж ивице и гласи:

МВНВТ. — ·ДЯАЛ· (Не знамо почетак натписа.

Читамо га од горњег десног угла). Иницијали Исуса у висини нимбуса $\overline{ID} - \overline{KD}$. На угловима супеданеума украси од три груписане тачке, а у супеданеуму знаци ? — ε

Описи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Он је у изузетно сачуваном стању. Натпис изванредно чист, ситан и леп као бисерни низ. Пречник 18 мм. Тежина 1,13 гр.

Примедбе

Овакав непротумачени натпис на налицју појављивао се досад код Вукашинових новца само на онима на којима је на лицу натпис био скраћен на БЛАГОЕВЕРНИ-КРА... Ово је први пут да се он појављује на примерку где је натпис потпун ЕЪ ХИ ВГД БЛАГОЕВЕРНИ КРАДЪ... Значај те потпуности натписа видимо у томе што се од сад ово скраћење не би могло повезивати и тумачити натписом на налицју новца. Једновремено треба подвући да је то у погледу бројности слова најпотпунији натпис у редовима на који смо наишли. Док су сви остали натписи ове врсте код било којег владара јаче скраћени, овај је услед изванредних квалитета израде и малих слова постигао највећу словну потпуност.

Непротумачени натпис на налицју није никаква случајност или натпис без смисла. Да то није случајност види се из тога што сличан натпис сусрећемо не само на ове две врсте Вукашиновог новца, на досад познатој и досад непознатој, већ и на једној врсти познатог новца краљице (Јевросиме?) (Љубић Таб. XI, бр. 5) као и на једној досад непознатој врсти новца Андреаша.⁷⁵ Не можемо прихватити ни објашњење да се ради о натпису без смисла. Чињеница да код свих ових примерака налазимо на лицу исправан ћирилички натпис, указује да и овај латинички мора да има одређени смисао. Зато подражавамо претпоставку Шафарика у оном делу где он каже да се ради о некаквом страном језику, („албанескомъ или македo-влашкoмъ“⁷⁶ тј. цинцарском). Наши покушаји да зналци ових језика прочитају поменуте натписе за сад нису уродили плодом. Постоји и могућност да је у питању деформисани латинички натпис. Резачи калуца који су знали само ћирилицу могли су да упропасте један латинички текст.⁷⁷ У циљу лакшег тумачења овех текстова доносимо читаву листу непротумачених натписа, који се јављају на новцима Вукашина и његове породице.

Вукашин нова врста

МВНВТ — ДЯАЛ

Краљица из Бечког музеја по оригиналу

ЮТА [ ] — АНСУ [О]

Љубићев Вукашин Благоверни.

[ДV] ВТД — ХСВСТ

Вукашин Благоверни наш први примерак

+ ЗVCTC — ХСВСТ

Вукашин Благоверни наш други примерак

ЗХСВТ — [C] Т [C] ε

Андреаш нова врста (бр. 16)

[ ] VTC — CTVC

Тумачење Љубића: Дато за његов примерак.

Свет сабаот свет

⁷⁵ Види врсту бр. 16.

⁷⁶ Гласник VI, 199.

⁷⁷ Упореди: Марић, н. д., 91.

15. ДИНАР КРАЉА ВУКАШИНА СА ДВЕ ФИГУРЕ КОЈЕ ДРЖЕ КРСТ. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СЕДИ

Сл. 50 — Fig. 50

Сл. 51 — Fig. 51

Опис лица

Краљ под затвореном круном (препендулије се завршавају са две тачке) са леве стране новца, а женска фигура под отвореном круном (препендулије се завршавају са једном тачком) са десне стране новца, држе у средини троструки крст који стоји на подножју од три црте. Краљ носи царску хаљину (дивитисијон) са манијаком и лоросом, а женска фигура хаљину царице са манијаком, лоросом и дугим рукавима (гранца). Краљ држи у десној руци скиптар са крстом а женска фигура (кralјица или царица?) у левој скиптар са чворовима на врху. На левом боку владара кадионица или духовни мач. Натпис:

KA — BA
 LB — SH

Изнад и испод натписа на обема странама украси од три груписане тачке.

Опис налицја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци паралелни у облику крста) седи на престолу са високим наслоном. На боковима престола нешто изнад седишта и на горњој страни углова наслона украси од три груписане тачке. Иницијали Исуса постоје код нимбуса али су јако оштећени. Изнад углова престола и на његовим боковима украс од три груписане тачке.

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Лице новца је добро очувано сем средњег дела, али је зато налицје излизано и слабо. Пречник 18 мм. Тежина 1,14 гр.

Примедбе

Лице овог новца слично је једином новцу Вукашиновом са две фигуре који је Љубић унео у свој преглед (Љубић Таб. X, бр. 16).⁷⁸

⁷⁸ Значај нашег примерка лежи и у томе, што потврђује постојање овог лица на новцу краља Вукашина, пошто се поменута Љубићева врста не може нигде видети. Примерак који је Љубић описао, био је некада у збирци Вазаревића.

Разлика између овог досад непознатог и познатог, Љубићевог комада, лежи у томе што се код Љубића појављује на налицју Исус који стоји испред четвртастог супеданеума, а у нашем случају, Исус који седи.

Треба подвући да постоји врло велика сличност између лица ове две врсте и претстава на новцу цара Уроша са две фигуре (Љубић Таб. X, бр. 6--9). Та је сличност нарочито велика код појединачних примерака. На пример код примерка чију слику доносимо.⁷⁹ Не треба искључивати да су све три врсте рађене у истој ковници.⁸⁰

Задржимо се на карактеристичној групи новца на чијем се налицју појављује Исус који стоји окружен са два сферична низа звезда испред четвртастог супеданеума. Наличје које се појављује на Вукашиновом новцу са две фигуре који је Љубић објавио. Погледајмо на колико се врста јавља ово налицје (без обзира на величину примерка).

Владар	Број врста	Кратак опис врсте	Број примерака код Љубића	Број варијаната и калупских разлика у збирци С. Димитријевића
Цар Душан	1	Цар и царица држе двоструки крст (Љубић Таб. VIII, бр. 20)	1	1
Цар Урош	1	Цар и царица држе једнострук или двострук крст (Љубић Таб. X, бр. 6—10)	22	18
Краљ Вукашин	1	Цар и царица стоје и држе троструки крст (Љубић Таб. X, бр. 16)	1	—
	2	Натпис хоризонталан у неколико реда (Љубић Таб. X, бр. 24—25)	16	13
	3	Шлем са натписом у прстену (Наша нова врста бр. 12)	—	1

украси троделни на истим местима, крст полази из три црте, хаљина женске фигуре сужена у дну итд.

⁸⁰ У прилог томе да су постојале Урошеве и Вукашинове врсте израђиване у истој ковници иде и то да смо на сличним налицјима новца ова два владара, од којих је Вукашин био вазал цара Уроша, напустили врло карактеристичне разлике у облику

Владар Број врста	Кратак опис врсте	Број примерака код Љубића	Број варијаната и килуцских разлика у збир- ци С. Димит- ријевића
Краљ Марко			
1	Натпис у пет редова (Љубић Таб. XI, бр. 3)	1	1
Краљица (Јевросима?)			
1	Натпис у редовима (Љубић Таб. XI, бр. 7—8)	2	8
Андреаш			
1	Натпис у редовима (Љубић Таб. XI, бр. 6)	2	1
Непознати краљ (Вукашин после Маричке битке?)			
1	Натпис у редовима (Старинар III сер., III, 87, бр. 2)	—	6
Драгаш Дејановић			
1	Натпис у редовима (Старинар III, 90, бр. 2)	—	—
Никола Алтомановић			
1	Натпис у редовима (Наша нова врста, бр. 17)	—	1

На другим српским новцима ово се налази не појављује. Дакле, ово налази које оформљује једну временски повезану групу почиње код цара Душана, по свој прилици на самом крају његове владавине. У употреби је код бројне врсте цара Уроша као и неких врста Вукашина и његове породице. Вероватно је да цела група потиче из једне те исте ковнице. Што се тиче Драгаша Дејановића и Николе Алтомановића изгледа да су и они ковали новац у тој истој ковници, или бар радили калупе у кој.⁸¹ У тој ковници ковао је по свој прилици и кнез Лазар у самом почетку свог ковања, јер је имао једну сличну врсту новца (Љубић Таб. XI, бр. 22) на којој се појављује поред звезда и четвртастог супеданеума и словна ознака V—V коју сусрећемо и на варијантама већ поменутих врста цара Уроша са две фигуре. Ради упоређења доносимо слике два примерка из наше збирке. (Види сл. 56—59)

У прилог везивања три последње врсте за ову групу говори и њихово датирање. Новци Драгаша и Лазара у питању нађени су заједно са Вукашиновим у кичевској остави⁸² склоњеној око 1373 године⁸³. Новац Николе Алтомановића са натписом у редовима на лицу и Исусом који седи на наличју нађен је у козовској остави, а вероватно је да је поменути примерак са Исусом који стоји на наличју близак овој врсти са којом има заједничке особине, онако исто као што

Тако на пример, у нашој збирци на једном примерку Урошевог новца са две фигуре, и на два примерка Вукашиновог новца (са натписом у редовима на лицу и Исусом који стоји на наличју) нашли смо крстиће изнад поменутих звезда. Без обзира да

ли ове ознаке означавају закупа ковнице, резача калупа или неког другог, оне указују на то да је калуп израђиван у истој ковници. То потврђује и велика сличност налазија. Уосталом потпуно је нормално да сизерен и вазал кују у истим ковницама.

Сл. 52 — Fig. 52

Сл. 53 — Fig. 53

Сл. 54 — Fig. 54

Сл. 55 — Fig. 55

овакве заједничке особине постоје и код свих новаца са натписом у редовима код Вукашина, Марка, Николе и Лазара, код сваког засебно или код свих скупа узето. Усто, има доста индиција да је косовска остава из времена блиског 1373 години, пошто у њој нема новаца Вука

Бранковића, ни динара Новог Брда са ликом кнеза Лазара, нити пак макоје врсте ситног Лазаревог новца.

Задржимо се на једном карактеристичном детаљу. На свим овим новцима Исус стоји испред супеданеума који има облик правоугаоника. Мисао да се ради о

Сл. 56 — Fig. 56

Сл. 57 — Fig. 57

Сл. 58 — Fig. 58

Сл. 59 — Fig. 59

Исусовом или Лазаревог гробу не бисмо могли прихватити, пошто овај четвороугао носи уобичајене украсе од три тачке. Овакав супеданеум сусрећемо још само на неколико врста српског новца на коме Исус стоји, на новцима Вукашина, Краљице (Јевросиме?) и Андреаша са непротумаченим натписом који иде околу,⁸⁴ и на свим новцима Андрије Гропе. Као и оне напред наведене, тако исто и ове врсте нађене су у кичевској остави. Усто, треба подвући да се код новца Гропе, на свих 16 примерака које смо досад видели у оргиналу, појављују око Исуса врло карактеристични украси у виду преокренутог слова S, тј.

Овакво се појављује испод деснице Исуса и на једном примерку Андреашевог новца са звездама

који се налази у Kunsthistorische Museum-u у Бечу. Све што смо досад навели наводи на мисао да се ради о једној те истој ковници. Није искључено да је у питању Охрид, који је био ковница и у античко и у турско време. Без обзира која је ковница у питању, ова цела група новца, којој је заједничка карактеристика правоугаони супеданеум испред кога Исус стоји, припада отприлике времену од 1355—1373 године.

Још једном треба подвући да се на многим врстама каснијег српског новца појављује на налицју Исус који стоји, али нигде нема оваквог ниског правоугаоног супеданеума. То исто тако указује да је у питању ковница која је била на југу земље, на територији којом су тада господарили Турци, те се зато више не јавља код новаца Лазара, Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића.

16. СМАЊЕН НОВАЦ АНДРЕАША ВУКАШИНОВИЋА СА НАТПИСОМ У РЕДОВИМА НА ЛИЦУ И КРУЖНИМ НЕПРОТУМАЧЕНИМ НАТПИСОМ НА НАЛИЧЈУ ОКО ИСУСА КОЈИ СТОЈИ

Опис лица (види сл. 60)

Натпис у четири реда који гласи:

·:БѢГО / ВѢОМН / АНДРЕ / :а[Ш :.]

налази познати украс од три груписане тачке широким страном окренуте ка крину.

Опис налицја (види сл. 61)

Исус са нимбусом (какав је не види се) стоји испред

ђеље а десном благосиља. На левом боку Исуса виси крај огртача. Натпис иде дуж ивице (пошто је непро- тумачен и непотпун не знамо почетак) и гласи

[2] V T A - CTVA

(читан од горњег десног угла). Крај нимбуса трагови ин- цијала Исусових. На угловима седишта и у седишту са обе стране украси у виду три груписане тачке.

Сл. 60

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Он је делимично слабо откован. Пречник 17 мм. Тежина 1. гр.

Примедбе

Лице овог новца истоветно је са класичном Љубићевом врстом новца Андреаша (Љубић Таб.

Сл. 61

XI, бр. 6). Разлика се појављује на наличју где на Љубићевом врсти нема никаквог натписа. Овај непро-

тумачени натпис налазимо у читавој породици Ву- кашина.⁸⁵

17. ДИНАР НИКОЛЕ АЛТОМАНОВИЋА СА НАТПИСОМ У РЕДОВИМА. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СТОЈИ

Сл. 62

Сл. 63

Опис лица

Натпис у пет реди који гласи:

ВЪХА : / БЛБЛГО / ЕРННХВ / ЮПАНВ
/ НКЛА

Опис наличја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци паралелни у облику крста) стоји испред четвртасог супеданеума окружен петокраким звездама (по три са сваке стране). У левој руци држи јеванђеље а десном благо- сиља. На левом боку Исуса виси крај огртача. Крај нимбуса иницијали $\overline{\Gamma\Delta} - \overline{\Phi\Theta}$. Од ситних знакова

треба поменути: тачку изнад левог низа звезда; два украса од три груписане тачке на углу супеданеума; два сферична украса подељена изнутра на три сфере на супеданеуму и знаке у супеданеуму ★—О.

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Он је одлично очуван мада има пукотину вероватно насталу у ковању. Преч- ник 18 мм. Тежина 0,72 гр.

Примедбе

Сав досад познати новац Николе Алтомановића са натписом у редовима има на наличју Исуса како седи (Љубић Таб. XIV, бр. 18—20). Према томе ово је једини познати новац овог феудалца са Исусом који стоји.⁸⁶

⁸⁵ Исто

⁸⁶ Види примедбу код врсте бр. 15.

Користимо прилику да објавимо једну варијанту познате врсте (са Исусом који седи) на којој се натпис завршава пуним именом овог феудалца **НИКОЛА**. При-

мерак је из збирке С. Димитријевића. Пречник 19 мм. Тежина 0,99 гр.

Сл. 64 — Fig. 64

Сл. 65 — Fig. 65

18. СМАЂЕНИ ДИНАР КНЕЗА ЛАЗАРА СА РОГАТИМ ШЛЕМОМ. НА НАЛИЧЈУ ГЛАВА ИСУСОВА

Сл. 66 — Fig. 66

Сл. 67 — Fig. 67

Опис лица

Шлем са волујским роговима окренут десно. Около, дуж ивице натпис који почиње доле лево и гласи: + КНЕЗ[ ] ЛАЗАРЯ Д

Опис налицја

Велика глава Исуса са зрнастим нимбусом (двоструки рачvasti зраци). У дну главе украси у виду три слова **Є** окренута споља.

Општи подаци о новцу

Једини примерак овог новца налази се у збирци С. Димитријевића. Новац није потпун пошто су делови откинута. Пречник 14 мм. Тежина 0,60 гр.

Примедбе

Шлем са волујским роговима појављује се на српском новцу прво код кнеза Лазара,⁸⁷ а затим код његовог сина Стефана. Досад су биле познате само две врсте Лазаревог новца са таквом претставом.⁸⁸ Са

овом новом врстом повећава се овај број. Слично се поставља и питање налицја. Велика Исусова глава појављује се на српском новцу прво код кнеза Лазара а затим код његовог сина Стефана и Ђурђа Бранковића. Досад је била позната само једна врста Лазаревог новца са овом претставом која је имала натпис около.⁸⁹ На овој другој врсти Лазаревог новца са Исусовом главом нема никаквог натписа око главе. Што се тиче самог натписа ово је друга врста смањеног Лазаревог новца са ћириличким натписом. Прва је новац са портретом Лазара.⁹⁰

Мада је то мањи новац, у питању је динар, што се види из слова **Д** на крају натписа. Узмемо ли у обзир да се назив динар досад појављивао само на једној јединој врсти српског новца, на једном новцу Вука Бранковића, и то са пуним именом. **Блк /овъ ди/ наръ** (Љубић Таб. XII, бр. 27) наша врста претставља други српски средњовековни новац на којем је тај назив означен, мада у скраћеном облику. Треба подвући да су обе наведене врсте динара, Вуков и Лазарев, новци исте величине, т.ј. да се у оба случаја ради о смањеном динару (вероватно једне те исте тежине).⁹¹

⁸⁷ Ј. Петровић, Новац деспота Стефана Лазаревића, из часописа Народна старина IV, Београд 1940, Увод; Б. Сарна, Кичевска остава Старинар III, серија III, 79.

⁸⁸ Ј. Петровић, н. д., Таб. бр. 3—5.

⁸⁹ Исти извор, Таб. бр. 1.

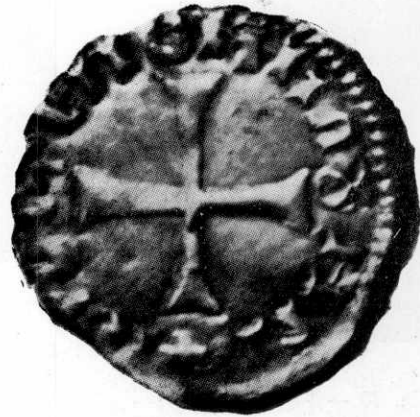
⁹⁰ Исти извор, Таб. бр. 4—5.

⁹¹ Интересантно је исто тако подвући да новци који одговарају по облику (С. Димитријевић, н. д., Историски гласник 1957, бр. 1—2, 70—71) и тежини дубровачким полудинарима носе назив динара.

19. ДИНАР ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА СА ВЛАДАРЕМ КОЈИ СЕДИ НА ПРЕСТОЛУ.
НА НАЛИЧЈУ КРСТ ОКРУЖЕН НАТПИСОМ

Сл. 68

Сл. 69

Опис лица

Владар седи на престолу са наслоном који иде јако високо. У десној руци држи скиптар чији се врх не може одредити. Леву ослонко на појас. На доњем рубу хаљине везена бордура (сбџоки) косо засечена, карактеристична за период деспотовине.⁹² Натпис почиње горе десно и гласи:

Г ДЕСПОТ СТЕФАН

Опис налицја

Велики равнокраки крст окружен натписом који гласи: + КРНСТЕ ПОМНАХН М

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Лице је слабо исковано а налицје је у нешто бољем стању. Пречник 17 мм. Тежина 0,88 гр.

Примедбе

Велики крст на налицју окружен разним орнаментима појављује се код три раније познате врсте српског деспотског новца. (Љубић Таб. XII, бр. 21—22, Таб. XV, бр. 16). Једна од њих има на налицју натпис гњ / Десп / отъ; друга натпис Де / спо / ть; а трећа слово Д у зрнастом прстену.⁹³ Шафарик је доделио једну од њих, другу по реду, Деспоту Ђурђу Бранковићу.⁹⁴ Љубић их додељује све три Стефану Лазаревићу.⁹⁵ Ј. Петровић прихвата са резервом Љубићево решење за прве две⁹⁶ а трећи изоставља, што ваљда значи да је додељује Ђурђу Бранковићу. Љубићево додељивање прихвата и Марић.⁹⁷

Сва ова колебања произашла су из два разлога. Прво, отсуство имена деспота и друго, постојање контрадикторних елемената, на пример, дупли крст утарског типа (трећа врста); претстава лица која се појављује на новцу Ђурђа Бранковића (друга врста);

и присуство орнамената сличних оним на новцима Ђурђа Бранковића. Све је то онемогућавало сигурно додељивање овог новог налицја једном владару. Усто, треба нагласити да се решење није могло наћи ни у оставама, пошто се ови новци нису досад појавили ни у једној остави српског средњовековног новца.

Са овим нашим непознатим примерком ствар се битно мења, пошто се појављује новац са великим крстом на налицју за који се тачно зна коме припада. Тиме је потврђено да је додељивање ова три примерка Стефану Лазаревићу од стране Љубића било исправно.

Овај наш досад непознати примерак деспотског новца са великим крстом и натписом објашњава појаву великог крста на новцу као симбола инвокације Исуса. По нашем мишљењу он претходи врстама новца деспота Стефана Лазаревића на којима се овакав крст појављује без натписа, пошто носи објашњење његовог значења, које касније није било нужно. Непостојање натписа на осталим примерцима може се објаснити и тиме, да је у наведена три случаја у питању новац мањег обима. Што се тиче читаве те симболике, (крст са и без натписа „Христе помилуј ме“) која се четири пута појављује на новцу деспота Стефана Лазаревића, она је везана за инвокацију Христа од стране једног грешника. Велики крст на новцу Деспота Јована и Вукашина⁹⁸ има другојачији значај. У том случају у питању је расцветани крст, крст славе, који симболизује победу Исуса над злом.

Користимо прилику да скренемо пажњу на постојање слова специјалног облика на овом досад непознатом примерку. Новац деспота Стефана Лазаревића који има овакав тип слова несумњиво претставља посебну групу. Ради упоређења доносимо слике већ објављених али ретких врста, узетих за примерака из наше збирке. (Види сл. 70—75)

По нашем мишљењу, а на основу ове стилске карактеристике, све ове врсте начињене су од истог резача и временски су блиске.

⁹² Ј. Ковачевић. Средњовековна ношња балканских Словена, Београд, 1953, 253.

⁹³ Код ове врсте крст је двострук и носи у спољним шупљинама И и С.

⁹⁵ Љубић, н. д., 169.

⁹⁶ Ј. Петровић, Новац Деспота Стефана Лазаревића, Београд, 1940, 13.

Сл. 70 — Fig. 70

Сл. 72 — Fig. 72

Сл. 74 — Fig. 74

Сл. 71 — Fig. 71

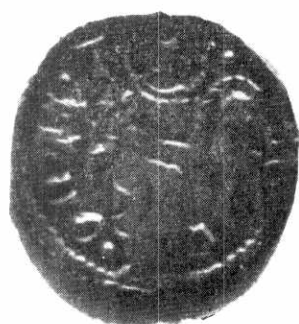

Сл. 73 — Fig. 73

Сл. 75 — Fig. 75

20. МАЛИ НОВЧИЋ КНЕЗА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА СА ПРЕТСТАВОМ АНЂЕЛА НА ЛИЦУ
И ИСУСОМ У МАНДОРЛИ НА НАЛИЧЈУ

Сл. 76 — Fig. 76

Опис лица

Анђео са зрнастим нимбусом (без зрака) окренут на лево. У десној испруженој руци држи границицу са два пупољка а леву ставио на груди. Позади анђела крило на полукружној дршци. Натпис почиње на десној половини иде на доле дуж ивице и гласи:

α - · ο π τ α · τ

Изнад крила тачка а иза кружић.

Опис налицја

Сл. 77 — Fig. 77

ᾱ - χ̄ θ̄

Прво слово из другог дела иницијала

налази се у мандорли.

Описани подаци о новцу

Описани примерак налази се у збирци С. Димитријевића. Одлично је очуван, мада је глава анђела слабо искована. Пречник 8 мм. Тежина 0,61 гр.

Примедбе

Ову новчану врсту први је објавио Љубић.⁹⁰ Пошто се на њој услед недостатка простора налазило само скраћени натпис α π τ α како Љубић, тако

исто и Г. Петровић који је описао ову врсту у оквиру оставе из Малог Боњинца,¹⁰⁰ погрешно су је доделили кнезу Лазару. Љубић је уместо крила видео руку и повезао је са мученичком смрћу Лазара на Косову. Овај је опис исправио Ј. Петровић, задржавајући Љубићево додељивање кнезу Лазару.

Појава слова **Т** које долази у продужетку натписа **СОНТА** очевидно претставља део владаревог имена. Јасно је да није у питању име Лазар, које не садржи ово слово већ име Степан. Да се ради о кнезу

Стефану Лазаревићу види се из структуре оставе из М. Боњинца. Седам примерака поменуте врсте из ове оставе, од којих је шест објавио Ј. Петровић а један пропао за време окупације у збирци С. Димитријевића, треба одузети од кнеза Лазара и додати Стефану Лазаревићу. Дакле, остава из Малог Боњинца садржавала је 18 примерака новца кнеза Лазара, а 32 кнеза Стефана Лазаревића, што не мења у суштини ни један закључак, који је досад учињен на основу ове оставе. Од интереса је подвући да је у овом случају једно једино слово довело до правог решења, што јасно указује на значај детаља у нумизматици.

21. ДИНАР ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА СА ВЛАДАРОМ КОЈИ СТОЈИ И ДРЖИ СКИПТАР. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СТОЈИ У МАНДОРЛИ.

Сл. 78 — Fig. 78

Опис лица

Владар стоји нешто мало окренут према својој десној страни. У левој руци држи књигу са крстом а у десној истуреној руци скиптар са крином на врху. Натпис почиње горе десно и нераван је. Он гласи

ВЛАДГО - АЕГГ

Опис налицја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци рачвасти) стоји у зрнастој мандорли. У левој руци држи јеванђеље а десном благосиља. На средини иницијали Исуса **IC - XC** Испод, са сваке стране, петокрака звезда.

Сл. 79 — Fig. 79

Описи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у збирци С. Димитријевића. Одлично очуван, али је у једном делу стиснут чиме је оштећен крај натписа, део главе владара и глава Исуса. Пречник 12 мм. Тежина 1.— гр.

Примедбе

Док је Стефан Лазаревић ковао динаре различитих врста са претставом владара који стоји, ово је први такав динар Ђурђа Бранковића.

Стојећег Ђурђа сусрећемо и на новцу града Смедерева (Љубић Таб. XIII, бр. 16).

22. МАЛИ НОВАЦ ЂУРЂА БРАНКОВИЋА СА НАТПИСОМ У ДВА РЕДА НА ЛИЦУ И РЕЛИКОМ ИСУСОЛОМ ГЛАВОМ НА НАЛИЧЈУ

Сл. 80 — Fig. 80

Опис лица

Натпис у два реда који гласи **ГНЬ / ГЮБГ**. Изнад натписа украс од три груписане тачке. Испод натписа исто такав украс са по две усамљене тачке на странама.

Сл. 81 — Fig. 81

Опис налицја

Велика глава Исуса између четири шестокраке звезде. На боковима по три зрака несиметричних праваца, а горе два симетрична.

¹⁰⁰ Ј. Петровић, *Веома ретки српски средњовековни гро-*

серија, 1933/4, VIII—IX, 14—27; С. Димитријевић, н. д., Исто-

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у British Museum-у. Добро је очуван упркос извесне дефектности у ковању. Пречник 12 мм. Тежина 0,31 гр.

Примедбе

Овај примерак разликује се од свих осталих примерака новаца Ђурђа Бранковића, како по лицу тако исто и по наличју. Код овог владара натпис у редовима досад је готово увек садржавао назив деспота. Једини изузетак претставља велики и орнамен-

тирани натпис, његово пуно име без икаквог другог назива (Љубић Таб. XIII, бр. 12).

Што се тиче главе Исусове она се појављује на две Ђурђево врсте. На првој она је само са иницијалима (Љубић Таб. XIII, бр. 13). На другој поред иницијала постоје и зраци који имају правилност крста, а појављује се и мали крин као ознака доле са десне стране.¹⁰¹

Вредно је још једном напоменути да се Исусова глава појављује на наличју српског новца од времена кнеза Лазара.¹⁰² Њу сусрећемо и на новцу Стефана Лазаревића.

23. ДИНАР ГРАДА СКАДРА БАЛШЕ II БАЛШИЋА СА СВ. СТЕФАНОМ СКАДАРСКИМ НА ЛИЦУ И ШЛЕМОМ ОКРУЖЕНИМ ИМЕНОМ ФЕУДАЛЦА НА НАЛИЧЈУ

Сл. 82 — Fig. 82

Сл. 83 — Fig. 83

Опис лица

Претстава св. Стефана са равним нимбусом. У левој руци држи јеванђеље а у десној кационицу. Натпис почиње горе десно, иде дуж ивице и гласи

· S · S T E P H A N · — — — · S T R A C I M I R (Ознака нема)

Опис наличја

Шлем са отвореном круном и вучјом главом на врху (у облику који се појављује на новцима Ђурђа II Страцимировића) (Љубић Таб. XV, бр. 2) и Балше III (Љубић Таб. XIV, бр. 6—10) окренут лево. Доле лево уз шлем нагнут штит са курјаковом главом. (Иза шлема нема круне). Натпис почиње горе десно иде дуж ивице и гласи

· M DE BALS — A BALSIC

Општи подаци о новцу

Једини примерак који смо нашли налази се у Staatliches Münzsammlung у Минхену. Он је делимично слабо искован. Пречник 20 мм. Тежина 1,17 гр.

Коме владаоцу треба приписати овај новац Скадра? Одговор на то питање налазимо у самом натпису. M(oneta) DE BALS E BALSIC не може да буде новац Балше III. На новцима овог стоји M(oneta) BALS E GE (!) GEORGIO STRACIMIRI као и скраћења¹⁰³ тј. новац Балше сина Ђурђа Страцимировића.

На новцу Ђурђа II Страцимировића (M(oneta) D(omi ni) GEORGI STRACIMIR, тј. новац Ђурђа сина Страцимировог. Шта значи натпис на овом новом досад непознатом новцу? Новац Балше сина Балшиног. Јасно је да је то Балша II Балшић, син Балше I, брат Ђурђа I Балшића и Страцимира Балшића. Подвлачимо да је то *први познати новац Балше II*. Једновремено, то је *први нађени средњовековни српски новац са латиничким натписом на коме стоји њезиме које се завршава на ић*.¹⁰⁴ Појавом новца Балше II попуњава се једна значајна празнина у српској нумизматици, пошто су досад били познати новци Балшиног претходника, Ђурђа I Балшића и његовог следбеника Ђурђа II Страцимировића. У новим условима сребрни новац Балшића постаје јединствена целина. Изгледа да за време најстаријег брата Страцимира није уопште кован новац ове породице. Ковање новца Балшића почиње са Ђурђем I. У вези са заузећем Призрена он кује сребрне динаре са ћириличким натписима.¹⁰⁵ Већ Балша II кује динаре са латиничким натписом (за сада само динар града Скадра) које настављају Ђурђе II Страцимировић, а касније и Балша III.

Погледајмо када је кован описани динар Балше II. Из докумената тога времена, видимо, да упркос овлашћења које су поједина браћа имала да наступају у разним случајевима у име породице, чак и у преговорима са дубровачким амбасадорима.¹⁰⁶ Сваки пут кад је доношен какав важнији државни акт они на-

¹⁰¹ Нумизматичар бр. 1 (са браон корицама), 16, бр. 26.

¹⁰² Види примедбу код врсте бр. 18.

¹⁰³ С. Димитријевић, н. д., II, Историски гласник, 1957, бр. 3—4, 123—4.

личким натписом, и то на новцу Ђурђа Бранковића на коме стоји Ђурђ Влковић — Љубић, Таб. XIII, 8.

¹⁰⁵ С. Димитријевић, н. д., Историски гласник, 1957, бр. 1—2, бр. 72, 3—4, 126—7.

¹⁰⁶ Документ цитиран код J. Gelcića, La Zedda e la Di-

ступају колективно, а најстарији живи брат стављан је на прво место, као глава породице. Из тога, као и из чињенице, да је територија Скадра припадала основној територији ове породице, у вези које су сва жива браћа заједнички иступала¹⁰⁷ видимо да је новац Балше II могао бити кован само у време када је овај феудалац био глава породице, без обзира што се он помиње и раније. Искључено је да би поједина браћа за живота старијег брата могли да кују свој сопствени новац везан за заједничку територију. Погледајмо када је Балша II био глава породице. Он наступа као такав тек после смрти Ђурђа I Балшића од 13 јануара 1378 године¹⁰⁸ па све до своје погибије 18-IX-1385 године.¹⁰⁹ Дакле, овај досад непознати новац града Скадра кован је у периоду 1378—85 године.

Погледајмо зашто је за време Балше II кован динар града Скадра. На једном документу издатом од тројице браће Балшића 29-I-1369 године стоји да је Скадар био њихово главно седиште, „Apud Scutarum, principale eorum domicilium“.¹¹⁰ Дакле, природно је да Скадар, главни град Балшића, и по свој прилици најзначајнији њихов град има свој новац. Усто треба нагласити да је по Гелцићу Скадар био омиљено боравиште Балше II.¹¹¹

До објаве овог новог динара биле су познате само две врсте динара града Скадра, динар краља Константина (Љубић Таб. XV, бр. 17) и динар Ђурђа II Страцимировића. Пошто је ова последња врста слабо позната нашој јавности мада је више пута објављена,¹¹² доносимо слику једног изврсно очуваног примерка из наше збирке. Пречник 21 мм. Тежина 0,88 гр.

Сл. 84 — Fig. 84

Ск. 85 — Fig. 85

Сада добијамо трећу врсту динара града Скадра, динар Балше II Балшића. Све три врсте динара града Скадра имају на наличју св. Стефана Скадарског који стоји, као што сви динари Котора имају на тој страни св. Трифуна Которског који стоји.

Напомињемо да се Балшићи јављају на новцима Скадра и пре Балше II. На једној врсти скадарског бакарног новца нашли смо иницијал Ђурђа I Балшића.¹¹³

24. СМАЊЕНИ НОВАЦ (ДИНАР?) НЕИЗВЕСНОГ ВЛАДАРА ИЛИ ВЕЛИКАША СА ФИГУРОМ КОЈА СЕДИ И ХОРИЗОНТАЛНИМ НАТПИСОМ У ЈЕДНОЈ ЛИНИЈИ НА ЛИЦУ. НА НАЛИЧЈУ ИСУС СЕДИ

Сл. 86 — Fig. 86

Сл. 87 — Fig. 87

¹⁰⁷ Поред заједничке територије постојале су територије добијене од појединаца на име мираза.

¹⁰⁸ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, VI, 93, бр. 10019; Acta Albaniae, II, 81, бр. 348 и 350.

¹¹¹ Гелцић, н. д., 52.

¹¹² В. Целестин — Гласник земаљског музеја, VIII, 1896, 383—7; K. Stockert — Numismatische Zeitschrift, XLIII, 77—79; V. Emanuel — Corpus nummorum italicorum VI, Таб. XXXII, бр. 8—9; G. Castellani — Rassegna numismatica, 1922, No. 7, 9.

Сл. 88. — Fig. 88

Сл. 90 — Fig. 90

Сл. 92 — Fig. 92

Сл. 89 — Fig. 89

Сл. 91 — Fig. 91

Сл. 93 — Fig. 93

Сл. 94 Fig. 94

Сл. 95 Fig. 95

Ойис лица

Владар са зрнастим нимбусом (?) седи на престолу са ниским наслоном. У десној руци држи скиптар са четири тачке на врху. Натпис хоризонталан $\overline{\text{H}}\Sigma - \overline{\text{A}}\text{И}$ (?) Са десне стране главе украс од три груписане тачке.

Ойис налицја

Исус са зрнастим нимбусом (зраци паралелни у облику крста. На другом и четвртм примерку зраци се не виде) седи на престолу са високим наслоном.

примерак) или $\overline{\text{H}} - \overline{\text{H}}$ (четврти примерак). Словна ознака R—V. На угловима престола украси од три груписане тачке. Исто тако украс на обе стране у висини седишта.

Ойишии йодаци о новцу

Пет примерка ове врсте које смо нашли налазе се у следећим збиркама. Два у збирци С. Димитријевића (други бушен), трећи у збирци В. Богишића у Цавтату, четврти у British Museum-у у Лондону, а пети у Kunsthistorische Museum-у у Бечу. Сви су примерци слабије исковани. На примерку из Цавтата

Примедбе

Ова непротумачена новчана врста по свим својим карактеристикама на лицу и налицју спада у српске новце. Ако погледамо сличност у претставама на лицу и положају натписа, видимо да су само две познате врсте српског новца блиске овој досад непознатој врсти. Прва је мали новац Душана са претставом краља који седи, (Љубић Таб. XV, бр. 1—3), а друга је динар Лазара са претставом владара који седи (?) и хоризонталним натписом (Љубић Таб. XI, бр. 9—11) са којим је сличност мања.

Узмемо ли при том у обзир да словну ознаку R — V налазимо у свим случајевима када је у питању новац тачно одређене припадности, само код цара Душана и цара Уроша,¹¹⁴ видимо да се по свој прилици ради о новцу Душановог и Урошевог доба (1. претп.).

Пошто се име на аверсу може читати са извесном резервом као Иван, овај би новац могао да припада српском министру финансија, протовестијару Ивану, из време кнегиње Милице и Стефана Лазаревића, који се помиње у документима из 1399 и 1402 године.¹¹⁵ Тиме би и овај средњовековни достојанственик добио свој новац¹¹⁶ (2. претпоставка).

25. НОВАЦ НЕИЗВЕСНОГ ВЛАДАРА СА РОГАТИМ ШЛЕМОМ НА ЛИЦУ И ПОПРСЈЕМ ИСУСА КОЈЕ СЕ ЗАВРШАВА СА ДВЕ СФЕРЕ НА НАЛИЧЈУ

Сл. 96 — Fig. 96

Сл. 98 — Fig. 98

Сл. 100 — Fig. 100

Сл. 97 — Fig. 97

Сл. 99 — Fig. 99

Сл. 101 — Fig. 101

Сл. 102 — Fig. 102

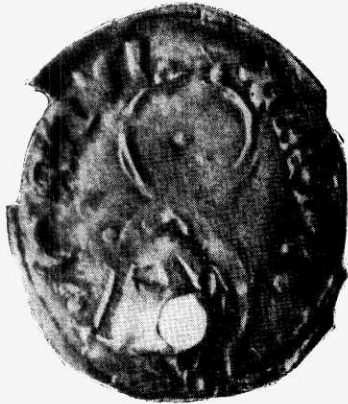

Сл. 103 — Fig. 103

¹¹⁴ Ван тог доба евентуално долази у обзир само новца неизвесног владара објављен у нашем чланку под бр. 25.

¹¹⁵ Јиречек, Историја Срба II, 365—6

¹¹⁶ Напомињемо да новац који је Ј. Петровић већ приписао Протовестијару Ивану — Нумизматичар, бр. 2, 30 — у ствари припада Вуку.

Сл. 104 — Fig. 104

Сл. 105 — Fig. 105

Опис лица

Шлем са волујским роговима окренут лево. (Изузетак трећег примерка тачке на врху рогова.) Непротумачени натпис иде дуж ивице и гласи код прва три примерка (спојено):

·SΘK — ΙΜΘΙVΑ·

(Незнамо почетак натписа. Читамо га од доњег левог угла.) Код осталих примерака натпис је немогуће утврдити али је различит од наведеног.

Опис налицја

Попрсје Исуса са зрнастим нимбусом (зраци паралелни у облику крста. Код четвртог примерка у пољима крста по једна крупна тачка.) Десница Исуса којом благосиља је на грудима. Левицом држи јеванђеље. Попрсје је јако карактеристичног облика пошто се завршава са две полукружне сфере изразито приказане. Крај нимбуса иницијали Исуса који на дру-

гом примерку изгледају овако $\bar{\text{R}} - \bar{\text{V}}$. Словне

ознаке R — V (код четвртог примерка могућност постоји и за словну ознаку --V).

Остали подаци о новцу

Једина пет примерка које смо нашли налазе се у четири различите збирке. Два су у збирци С. Димитријевића, трећи у збирци бечког Kunsthistorische Museum-а, четврти у British Museum-у у Лондону, а пети у музеју у Осиеку. Сви су примерци слабијег стања, слабо отковани, нејасни или излизани, код трећег је одломљен делић новца а пети је бушен. Прва три примерка јако су слична, а четврти и пети се видно разликују по натпису. Пречник 17, 16, 17, 17 и 16 мм. Тежина 0,53, 0,75, (?) и 0,75 гр. Пети није мерен услед великих оштећења.

Примедбе

Упоредимо ли ову врсту (која по свему доле изложеном спада у српску нумизматику) са познатим при-

мерцима српског новца, видимо да овакав шлем са волујским роговима налазимо на неколико врста Стефана Лазаревића,¹¹⁷ као и на три врсте кнеза Лазара.¹¹⁸ Упркос нечитком натпису ми бисмо овај новац могли приписати са резервама кнезу Стефану Лазаревићу, пошто смо наишли на читаве серије барбализираних натписа код његових рогатих врста. Тако на пример, код једне те исте врсте која има шлем окружен латиничким натписом на лицу и Исусову главу окружену таквим натписом на налицју¹¹⁹ наишли смо код 70 примерка који потичу из једне те исте оставе¹²⁰ следеће почетке натписа са лица (прва половина):

ΔΟΝΤΑ, ΔΟΝΤ, ΔΟΝ, ΔΟΝΙ, ΔΟΝΙΣ, ΔΝΑ, ΔΝΟ,
ΔΝΟ, ΔΝΣΕ, ΟΥΣΕ, ΤΥΣΡΛ

Још су веће деформације у другој половини натписа где се губи свака веза са правим, неискривљеним тек-

стом, где сусрећемо уместо $\Sigma\Theta\text{P}\Lambda\text{N}$ на пример:

ΣΤΑΡ, ΣΤΑΡΥΝ, ΑΣΤΙ, ΑΣΝΙ, ΒΝΙ,
ΑΥΝ, ΟΙΝ, ΒΙΘΡΥ, ΔΘΟ, ΟΘΝ, ΣΥΘ [ ]

Дакле, појава неразумљивих натписа уопште не искључује припадност овог новца Стефану Лазаревићу. Шта више, она је чини вероватном, пошто се на Лазаревим новцима овакве алтерације не јављају.

Треба напоменути да се шлем са волујским роговима појављује и на печатима српских владара. Њега налазимо на печатима Стефана Лазаревића, Ђурђа Бранковића, деспота Лазара Ђурђевића, деспота Стефана Ђурђевића и царице (султаније) Маре.¹²¹

Задржимо се на попрсју Исуса са налицја ове досад непознате врсте новца. Међу досад објављеним врстама српског новца њега налазимо на примерку смањеног динара (полудинара?) који има владара на коњу окренутом лево на једној страни и овакво попрсје на налицју (словна ознака R — V на лицу и ? — V на налицју) кога је објавио К. Штокерт.¹²² Овакво попрсје на налицју сусрећемо и на једној досад необјављеној врсти српског новца, на врсти цара Урош која има цара и царицу који стоје и држе дупли крст са натписом VROSI — VINPER. (Словна ознака R — V на налицју). Карактеристично је да су све

¹¹⁷ Ј. Петровић, Новац деспота Стефана Лазаревића, посебан отисак из Народне старине, књ. IV, 1940, бр. 118, Таб. бр. 38—45.

¹¹⁸ Исти извор, Таб. бр. 3—5; Наша нова врста бр. 18.

¹¹⁹ Ј. Петровић, и. д., Таб. бр. 42 и 45.

¹²⁰ Непознато налазиште — основни примерци у збирци С. Димитријевића.

¹²¹ А. Ивић, Стари српски печати и грбови, Нови Сад 1910, Таб. VI, бр. 35; Таб. VIII, бр. 50; Таб. IX, бр. 53 и 56; Таб. XIV, бр. 74 и 75. Напомињемо да смо изоставили печате куће Бранковића после пропасти деспотовине.

¹²² Numismatische Zeitschrift, LI, 193.

врсте са овим попрсјем врсте са латиничким натписом. Треба подвући да се пзвесни детаљи супротстављају додељивању овог новца Стефану Лазаревићу. Све до ове непознате врсте, међу новцима чија је припадност била сигурна, ознаку R — V имали су само новци цара Душана и Уроша. Чињеница да се ова словна ознака досад сретала, у свим случајевима, само на

новцу из времена цара Душана и цара Уроша, као и то да у то доба спадају и сви примерци са попрсјем Исуса које се завршава се две сфере, који припадају утарђеном владаоцу, појачава сумњу да је у питању новац Стефана Лазаревића: зато га и нисмо доделили овом владару.¹³²

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

NOUVEAUX TYPES DE MONNAIES MEDIEVALES SERBES

En étudiant 43 collections publiques et privées, contenant des monnaies serbes médiévales, ainsi que les monnaies collectionnées par nous mêmes, nous avons trouvé un grand nombre d'espèces encore inédites. Dans cette première série nous publions la description détaillée de 25 espèces jusqu'ici inconnues. Une importance particulière revient aux espèces numéros 5, 11 et 23.

1. Le dinar de l'empereur Dušan, où le souverain est à cheval qui est tourné vers la droite. Au revers Jésus est assis (fig. 1—2). Il n'est pas question d'une espèce hybride.

2. Le dinar de l'empereur Dušan, où le souverain est assis avec le sceptre. L'inscription le long du bord est en gros caractères cyrilliques. Au revers Jésus est debout en mandorle (fig. 3—4). C'est là le premier dinar cyrillique avec la figure assise de l'empereur Dušan.

3. Le dinar de l'empereur Dušan, où le souverain est assis tenant une épée sur les genoux. Sur le revers Jésus sur un trône à dossier haut dépassant en courbe sa tête (fig. 7—8).

4. Petites monnaies de l'empereur Dušan. L'empereur et l'impératrice assis. L'empereur porte de longs cheveux au lieu de la couronne. Sur le revers Jésus assis (fig. 11—18). Il s'agit probablement de monnaies provenant du même atelier ou exécutées par le même artisan.

5. Le dinar du despote Jovan et de Vukašin avec le grand ornement en forme de croix et l'inscription horizontale à l'avvers. Sur le revers l'empereur Stefan debout (fig. 19—20). L'analyse historique nous amène à la conclusion que le despote Jovan en question est probablement Oliver, et que la monnaie a été battue à l'époque de l'empereur Dušan, au temps où Vukašin ne possédait pas de titre important. C'est la seule monnaie serbe où sont représentés deux grands dans leur relation féodale envers le suzerain. C'est de même l'unique monnaie de Vukašin où manque le titre de roi. La monnaie a été battue au moins dix ans avant que Vukašin ait acquis ce titre.

6. Monnaie rapetissée de la fin du règne de l'empereur Dušan ou de l'époque d'Uroš. Le casque sur une face et deux figures tenant une croix sur l'autre (fig. 21—22). L'exemplaire provient du dépôt de Koštunići (1939) brièvement décrit ici.

7. Monnaie rapetissée de l'empereur Uroš. Le souverain à cheval tourné vers la gauche. Sur le revers le casque entouré d'une inscription (fig. 23—24). Cette monnaie, dont l'appartenance à Uroš est déterminée par l'inscription du revers, montre que probablement toutes les monnaies portant sur une face le titre impérial sans nom doivent être attribuées à ce souverain.

8. Le dinar de l'empereur Uroš avec le casque et l'inscription cyrillique. Sur le revers Stefan empereur à cheval (fig. 25—26). Sur une variante du type semblable d'Uroš

à cheval on retrouve aussi un écu. Les figures 29 à 30 montrent que ce bouclier porte dans l'angle gauche six points en deux rangées.

9. Le dinar de l'empereur Uroš avec le casque sur l'avvers. Sur le revers Jésus assis (fig. 31—34). Il ne s'agit pas d'un type hybride.

10. Dinar de l'empereur Uroš. Sur l'avvers le Souverain assis, sur le revers Jésus assis (fig. 35—36). La comparaison de trois variantes de l'inscription montre que celle à l'inscription ЦР—ЦР appartient à la même espèce.

11. Le dinar de l'impératrice Jelena, à inscription grecque autour du casque sur une face, et Vukašin à cheval avec l'inscription serbe sur l'autre (fig. 37—40). La traduction de l'inscription grecque: Impératrice Jelena de notre maître Uroš, dévouée au Christ. Cette monnaie vient parmi les plus anciennes monnaies du roi Vukašin. C'est la première monnaie serbe du XIVe siècle à inscription grecque. Etant donné que l'empire de Dušan contenait un nombre important de régions à population grecque, cette espèce indique de nouvelles possibilités plus amples pour les études de la numismatique serbe.

12. Le dinar du roi Vukašin avec le casque et l'inscription cyrillique le long du bord. Sur le revers Jésus assis (fig. 41—42). La représentation sur cette première monnaie de Vukašin avec le casque est identique à celle de sa bague à sceau (fig. 43).

13. Le dinar du roi Vukašin. Le souverain à cheval est tourné vers la gauche. Sur le revers le casque entouré de l'inscription UROSIUS INPERATOR (fig. 44—45). Produit d'une erreur de l'artisan ayant fait l'avvers dans le moule de la façon dont il apparaît sur la monnaie même.

14. Le dinar du roi Vukašin avec l'inscription complète en plusieurs lignes sur l'avvers et inscription en cercle non déchiffrée autour de l'image de Jésus debout sur le revers (fig. 48—49). Des monnaies de ce type apparaissent chez tous les dignitaires de la famille de Vukašin sauf Marko.

15. Le dinar du roi Vukašin avec deux figures tenant une croix. Sur le revers Jésus assis (fig. 50—51). La parenté des monnaies d'Uroš et de Vukašin avec la représentation de l'empereur et de l'impératrice parle en faveur d'un même atelier. L'analyse de tous les exemplaires avec Jésus entouré d'étoiles debout devant le supedaneum, prouve que ce type de revers n'apparaît qu'entre 1355 et 1373 dans les émissions d'un atelier du sud.

16. Monnaie rapetissée d'Andreáš Vukašinović avec inscription en plusieurs lignes sur l'avvers et inscription en cercle non déchiffrée autour de Jésus debout sur le revers (fig. 60—61).

17. Le dinar de Nicolas Altomanović à inscription à plusieurs lignes. Sur le revers Jésus debout (fig. 62—63). Première monnaie d'Altomanović avec revers de ce type.

18. Le dinar rapetissé du comte Lazar, avec casque à corne. Sur le revers grande tête de Jésus (fig. 66—67). L'inscription, D de compte Lazar, démontre l'emploi de D comme abbréviation pour dinar. C'est-là la seconde monnaie serbe où parait le mot dinar.

19. Le dinar du despote Stefan Lazarević avec souverain assis. Sur le revers croix entourée d'une inscription (fig. 68—69).

20. Petite monnaie du comte Stefan Lazarević avec un ange à l'avant. Sur le revers Jésus en mandorle. (fig. 76—77) Cette monnaie a été faussement attribuée à Lazar. Son appartenance à Stefan est confirmée par l'inscription CONTE T, puisque T apparait seulement dans le nom de Stefan.

21. Dinar du despote Djurdje Branković. Le souverain debout tenant un sceptre. Sur le revers Jésus en mandorle (fig. 78—79). C'est la première monnaie de ce souverain représenté debout.

22. Petite monnaie de Djurdje Branković à l'inscription en deux lignes. Sur le revers grande tête de Jésus (fig. 80—81).

23. Le dinar de la ville de Skadar, battu pour Balša II Balšić. Sur l'avant saint Etienne de Skadar. Sur le revers

le casque entouré de l'inscription portant le nom du dignitaire (fig. 82—83). C'est jusqu'ici la seule espèce connue de monnaie de Balša II et le troisième des dinars de Skadar. Elle a été battue entre 1378 et 1385. C'est de même la première et la seule fois qu'apparait sur une monnaie serbe médiévale portant les inscriptions en caractères latins le nom de famille en ic. L'inscription doit être lue: *M(oneta) De Balsa Balsic*. La découverte de cette monnaie couvre une grande lacune dans la numismatique serbe. Elle prouve que les souverains de la dynastie Balšić possédaient leurs monnaies depuis Djurdje I jusqu'à Balša III.

24. Monnaie rapetissée d'un souverain ou dignitaire féodal ne pouvant être identifiée. Sur l'avant la figure assise et inscription horizontale en une ligne. Sur le revers Jésus assis (fig. 86—95). Les lettres mises comme signe montrent qu'il s'agit probablement d'une monnaie de l'époque de l'empereur Dušan ou Uroš.

25. Monnaie d'un souverain inconnu. Sur l'avant le casque à cornes. Sur le revers le buste de Jésus terminé en deux sphères (fig. 96—105).

Sergije DIMITRIJEVIĆ